

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

гуманітарний факультет

кафедра теорії та практики перекладу

пояснювальна записка до
дипломної роботи
магістра

**СПОСОБИ МАНІФЕСТАЦІЙ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В
КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ КІБЕРБУЛІНГУ**

Виконав: студент (-ка) групи ГФз-319м

Спеціальність: 035 «Філологія»

Освітня програма (спеціалізація):
035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська»

Гуріна Лариса Олександрівна

Керівник к.ф.н., доц. К. А. Лут

Рецензент к.ф.н., доц. І. В. Кузнецова

Запоріжжя-2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Інститут, факультет ЕГІ, гуманітарний факультет
Кафедра теорії та практики перекладу
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 035 «Філологія»
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) 035.041 «Філологія (германські мови та літератури
(переклад включно)), перша – англійська»
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«_____» _____ 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА

Гуріної Лариси Олександрівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи) Способи маніфестації агресивної поведінки в комунікативній ситуації кібербулінгу

керівник проекту (роботи) Лут Катерина Анатолівна, к. ф. н., доцент,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «06» листопада 2020 року № 317

2. Строк подання студентом проекту (роботи) 21 грудня 2020 р.

3. Вихідні дані до проекту (роботи): теоретичні та критичні праці вітчизняних та зарубіжних вчених: О. В. Балясникова, М. М. Бахтин, А. А. Бочавер, Т. А. Воронцова, Н. М. Дайнека та ін.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): принципи та підходи до вивчення явища кібербулінгу у сучасних гуманітарних науках; кібербулінг як форма реалізації мовленнєвого впливу; інтернет-дискурс як контекст реалізації кібербулінгу; формати реалізації кібербулінгу; прагматичний аналіз комунікативної ситуації кібербулінгу.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____
_____
_____

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
I	Лут К. А., к. філол. н., доцент		
II	Лут К. А., к. філол. н., доцент		
III	Лут К. А., к. філол. н., доцент		
IV	Журавель С.М., ст. викладач		
Нормоконтроль	Підгорна А. Б., к. філол. н., доцент		

7. Дата видачі завдання «7» вересня 2020 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вибір теми дипломної роботи	вересень 2020	виконано
2.	Розробка завдання на дипломну роботу	вересень 2020	виконано
3.	Складання календарного плану роботи	вересень 2020	виконано
4.	Збирання матеріалу для написання 1-4 розділів	вересень – жовтень 2020	виконано
5.	Підготовка розділу 1	жовтень 2020	виконано
6.	Підготовка розділу 2	листопад 2020	виконано
7.	Підготовка розділу 3	листопад 2020	виконано
8.	Підготовка розділу 4	листопад 2020	виконано
9.	Написання вступу і загальних висновків роботи	листопад – грудень 2020	виконано
10.	Оформлення дипломної роботи	грудень 2020	виконано
11.	Нормоконтроль	1-10 грудня 2020	виконано
12.	Рецензування дипломної роботи	10-12 грудня 2020	виконано
13.	Захист дипломної роботи		

Студента

_____ Гуріна Л.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

_____ Лут К. А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

ДР: 108 с., 2 рис., 1 додаток, 79 джерело.

Об'єкт дослідження – комунікативна ситуація кібербулінгу в англомовному Інтернет-дискурсі.

Мета роботи – виявлення комунікативних і прагматичних особливостей комунікативної ситуації кібербулінгу на матеріалі англомовного Інтернет-дискурсу.

Методи дослідження – метод аналізу й синтезу інформації, метод суміжних наук, метод спостереження та порівняння, метод лінгвістичного опису, метод прагматичного аналізу стратегій і тактик комунікації у мережі, метод семантичного аналізу.

У першому розділі розглянуто принципи та підходи до вивчення явища кібербулінгу у сучасних гуманітарних науках. Встановлено кореляцію базових понять, визначено Інтернет-дискурс як середовище реалізації кібербулінгу. У другому розділі визначено конститутивні ознаки кібербулінгу як фрагменту конфліктного інтернет-дискурсу. З'ясовано поняття комунікативної ситуації. Проаналізовано поняття агресії та виявлено основні мовні засоби реалізації агресії. У третьому розділі здійснено фреймове моделювання комунікативної ситуації кібербулінгу, встановлено формати Інтернет-дискурсу, в яких реалізується кібербулінг. Проведено прагматичний аналіз комунікативних епізодів ситуації кібербулінгу, а також виокремлено стратегії та тактики як спосіб актуалізації намірів суб'єктів дискурсу і регуляції їх поведінки в комунікативній ситуації кібербулінгу. У четвертому розділі розроблені заходи з охорони праці, які спрямовані на забезпечення комфортних та безпечних умов проведення робіт.

КІБЕРБУЛІНГ, АГРЕСІЯ, КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ, ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРС, ХАРАСМЕНТ, ТРОЛЛІНГ, ФЛЕЙМІНГ

ЗМІСТ

Завдання на роботу

Реферат

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ КІБЕРБУЛЛІНГУ	10
1.1. Принципи та підходи до вивчення явища кібербуллінгу у сучасних гуманітарних науках.....	10
1.1.1. Соціологічний та психологічний напрям.....	15
1.1.2. Лінгвістичні передумови дослідження кібербуллінгу.	17
1.2. Кібербуллінг як форма реалізації мовленнєвого впливу.....	19
1.2.1. Кореляція понять «комунікація», «регуляція» та «мовленнєвий вплив» у контексті явища кібербуллінгу.....	19
РОЗДІЛ 2. ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРС ЯК КОНТЕКСТ РЕАЛІЗАЦІЇ КІБЕРБУЛЛІНГУ	23
2.1. Еволюція наукової думки та підходи до вивчення дискурсу	23
2.2. Типологічні ознаки Інтернет-дискурсу	29
2.3. Комунікативна ситуація і її складові.....	35
2.4. Мовна та комунікативна поведінка.....	37
2.5. Агресія як вид мовного впливу.....	38
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ <i>КІБЕРБУЛЛІНГ</i>	48
3.1. Формати реалізації кібербуллінгу	48
3.2. Прагматичний аналіз комунікативної ситуації кібербуллінгу.....	54
3.2.1. Комунікативна ситуація харасменту.....	55
3.2.2. Комунікативна ситуація троллінгу.....	59
3.2.3. Комунікативна ситуація флеймінгу.....	67

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.....	74
4.1. Аналіз потенційних небезпек.....	74
4.2. Заходи по забезпеченню безпеки.....	76
4.3. Заходи з виробничої санітарії і гігієни праці.....	79
4.4. Заходи безпеки у надзвичайних ситуаціях.....	86
4.4.1. Заходи з пожежної безпеки.....	86
4.4.2. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення заходів цивільного захисту.....	87
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТКИ.....	102
Додаток А. Тези.....	102

ВСТУП

Сучасна лінгвістика характеризується появою нових парадигм для вивчення комунікативної діяльності, що визначаються антропоцентризмом, менталізмом, експансіонізмом та функціоналізмом. Принципи антропоцентризму та менталізму виникли як реакція на формальність структурних теорій і швидко увійшли в методологічні рамки когнітивної лінгвістики та теорії дискурсу. Ці принципи тісно пов'язані між собою, оскільки знання про навколишній світ постають у вигляді уявлень – ментальних образів фрагментів об'єктивної реальності у свідомості людини.

В умовах сучасного суспільства перед лінгвістами та спеціалістами суміжних галузей постає питання визначення шляхів та засобів ефективної комунікації. Вирішення цієї проблеми та визначення оптимальних засобів регулювання поведінки суб'єктів дискурсу в сучасному суспільстві слід починати з вивчення природи конфронтації та конфлікту, головною особливістю яких є мовленнєва агресія.

У контексті посилення уваги сучасної лінгвістики до комунікативних та прагматичних аспектів розвитку мови стає необхідним вивчити типи комунікацій, що існують сьогодні у кібер-світі, та їх вплив на поведінку суб'єктів дискурсу. Аналіз такого широко розповсюдженого виду інвективного спілкування, як буллінг, та його сучасне втілення - кібербуллінг, має особливе значення. Останнє розглядається як форма агресивного спілкування, що відбувається в Інтернет-просторі і спрямоване на приниження та переслідування особи з боку людини чи групи людей.

Таким чином, **актуальність обраної теми роботи** зумовлена, по-перше, антропоцентричною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на вивчення комунікативно-прагматичних характеристик міжособистісної комунікації, по-друге, зосередженням філологічних досліджень на факті, що оточуючий нас світ знаходиться під беззаперечним впливом соціальних медіаплатформ, стає все більш «текстовим» у плані комунікації, адже

текстова комунікація в соціальних мережах є гнучким явищем, що із плином часу зазнає різючих змін.

Крім того, з огляду на світові глобалізаційні процеси необхідним стає подальший аналіз психологічних, соціологічних, культурних аспектів комунікації, що знаходять своє відображення у мові та мовленні користувачів.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дипломну роботу виконано в межах ініціативної наукової теми кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка» № 61118 «Система й структура германських мов у когнітивно-комунікативній парадигмі знання». Тема роботи затверджена наказом ректора № 317 від 06.11.2020 р.

Об'єктом дослідження є комунікативна ситуація кібербулінгу в англomовному Інтернет-дискурсі, а **предметом** безпосереднього вивчення – його комунікативно-прагматичні характеристики.

Мета дослідження полягає у виявленні комунікативних і прагматичних особливостей комунікативної ситуації кібербулінгу на матеріалі англomовного Інтернет-дискурсу.

Мета роботи обумовлює наступні **завдання**:

- виокремити конститутивні ознаки кібербулінгу як фрагменту конфліктного Інтернет-дискурсу;
- з'ясувати потреби, що керують поведінкою суб'єктів дискурсу під час реалізації кібербулінгу;
- з'ясувати види мовленнєвої агресії та засоби її актуалізації в дискурсі кібербулінгу.

Матеріалом дослідження послуговували дискурсивні фрагменти, що віддзеркалюють комунікативну ситуацію кібербулінгу в англomовному кіберпросторі. Дослідження проводилося на матеріалі сучасної англійської мови, відібраного методом суцільної вибірки з форумів та соціальних мереж, що знаходяться у відкритому доступі в Інтернеті.

Для досягнення мети і поставлених завдань, у роботі застосовано такі **методи дослідження**: загальнонауковий метод аналізу й синтезу інформації –

для уточнення принципів типологізації Інтернет-комунікації, для теоретичного узагальнення та формулювання висновків; *метод суміжних наук* – для огляду теми у ракурсі соціології, психології, культурології; *метод спостереження та порівняння* – для пошуку необхідного матеріалу для аналізу особливостей комунікативної ситуації кібербулінгу; *метод лінгвістичного опису* – для виявлення мовностилістичних засобів реалізації комунікативної ситуації кібербулінгу; *метод прагматичного аналізу стратегій і тактик комунікації у мережі* – для визначення особливостей ініціювання та регулювання комунікації у цифровому середовищі та визначення типів користувачів за стратегічною поведінкою; *метод семантичного аналізу* – для характеристики вербальних, візуальних і мультимедійних засобів оформлення текстів.

Практична цінність роботи полягає в тому, що її теоретичні положення та емпіричні результати можуть знайти застосування у теоретичних курсах лексикології англійської мови (розділ «Стильова диференціація лексики та фразеології»), стилістики (розділ «Стилістика тексту»), інтерпретації тексту (розділи «Контекстуальне значення мовних одиниць», «Стратегічна спрямованість тексту»), спецкурсах із лінгвопрагматики (розділи «Тактики та стратегії міжособистісної комунікації», «Теорія мовленнєвих актів»), соціолінгвістики (розділ «Вербальні особливості конфліктної взаємодії в мережі Інтернет»).

Апробація роботи. Результати роботи доповідалися на щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів» у 2019 р. (опубліковано у тезах доповідей [18]).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (91 найменувань). Повний обсяг роботи – 108 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ КІБЕРБУЛІНГУ

1.1. Принципи та підходи до вивчення явища кібербулінгу у сучасних гуманітарних науках

Стрімке поширення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і, в першу чергу, інтернету впливає практично на всі сторони нашого життя. Виникають нові явища, які вимагають свого осмислення. До таких феноменів відноситься і кібербулінг.

Буллінг – повторювана і агресивна поведінка, спрямована проти однолітків в шкільному середовищі, і характеризується дисбалансом влади між агресором і жертвою [71, с. 50]. В якості синонімів булінгу нерідко розглядаються залякування, приниження, цькування, фізичний або психологічний терор, націлені на те, щоб викликати в іншого страх, свідомо доставити страждання і дискомфорт і тим самим підпорядкувати його собі. В цьому випадку насильство носить тривалий, систематичний характер і здійснюється по відношенню до людини, яка нездатна захистити себе в обставинах, що склалися [74, с. 113; 71, с. 50].

У новому тисячолітті почався наступний етап вивчення булінгу, який в онлайн-просторі трансформувався в кібербулінг. Статистика випадків кібербулінгу показує, що проблема шкільного цькування сьогодні є повсюдною не тільки офлайн, але і онлайн. Сучасні дослідження підтверджують, що кібербулінг нерідко поєднується з традиційним шкільним булінгом. Є дані про те, що близько третини підлітків, що піддавалися знущанням в школі, також стикалися і з кібербулінгом [68, с. 1777], а жертви шкільного булінгу більш ніж в 2,5 рази частіше піддавалися кібербулінгу [72, с. 151]. Це підтверджує те, що агресори виходять за межі шкільного двору [72, с. 152] і продовжують цькування в

мережі.

У 2009-2010 р в рамках дослідницького проекту EU KidsOnline II, в якому взяли участь 26 європейських країн, було виявлено, що кожен п'ятий підліток у Європі (19%) і кожен четвертий в Росії (23%) були жертвами цькування офлайн і онлайн [51]. В середньому по Європі 6% підлітків піддавалися булінгу в інтернеті протягом останніх 12 місяців. Частка підлітків, що зіткнулися з онлайн-цькуванням в Європі, варіювала від країни до країни. Наприклад, максимальний показник був в Естонії – 14%, а мінімальний в Італії – 2% [69].

Згідно з дослідженнями Національного центру вивчення освітньої статистики США (National Center for Educational Statistics), проведеним в 2013-2014 навчальному році в 2015 школах країни, 10,8% підлітків у віці від 12 до 18 піддавалися кібербулінгу протягом навчального року [67]. Центром вивчення кібербулінгу в США (Cyberbullying Research Center) було проведено 10 унікальних досліджень на вибірці понад 20000 учнів середньої та старшої школи в 2007-2016 рр. Було виявлено, що, в середньому, близько 28% учнів були жертвами кібербулінгу в якийсь момент свого життя [72].

За даними опитування, проведеного у Великобританії в 2017 р благодійною організацією з протидії булінгу (Ditch the Label), 17% респондентів у віці 12-20 років мали досвід кібербулінгу, з них 26% піддавалися кібербулінгу часто, а 7% – постійно, також 69 % осіб повідомили про вчинення образливих дій в інтернеті по відношенню до іншої людини (The Annual Bullying Survey 2017).

Як ми бачимо, дані про частоту зіткнення школярів з кібербулінгом варіюють від дослідження до дослідження, але всі вони, безумовно, свідчать про масштаб і значущість цієї проблеми і тому не повинні бути проігноровані.

Для подальшого просування вивчення цієї соціально значущої теми велике значення має підведення підсумків присвячених їй численних емпіричних досліджень.

І буллінг, і кібербуллінг є умисна, ворожа поведінка, що регулярно здійснюється, в яку залучено широке коло учасників. Онлайн- і офлайн-цькування відрізняються нерівністю сил між учасниками, не закінчуються самі по собі і чинять негативний психологічний вплив на всіх учасників. Однак цим очевидна схожість буллингу і кібербуллингу обмежується. Поки залишається відкритим питання максимально точного визначення особливостей кібербуллингу. Тут існує кілька труднощів.

По-перше, кібербуллінг нерідко досліджується в контексті кіберагресії, що обумовлює існування об'єктивних складнощів в розмежуванні цих понять. Багато дослідників кібербуллингу дотримуються позиції, що вивчають особливий тип агресивної поведінки – одну з форм кіберагресії [77]. Існує також думка, згідно з якою в дослідженнях, присвячених кібербулінгу, насправді вивчається більш широкий феномен кіберагресії [63]. Наприклад, психологи з Великобританії термін «кібербуллінг» використовували для позначення широкого спектру агресивних дій, які здійснюються з використанням різних негативних способів комунікації: цькування, домагань, образ, жорстокого поводження і переслідування [64].

По-друге, внаслідок змін і ускладнення онлайн-комунікації були позначені нові види здійснення неприємних, ворожих і образливих дій в мережі, наприклад: флеймінг, хейтінг, троллінг і кіберсталкінг, які деякі дослідники описують як основні форми кібербуллингу [9; 76; 64].

По-третє, продовжує бути відсутнім загальноприйняте визначення кібербуллингу [64; 70]. У зв'язку з цим, представляється необхідним вироблення загальних критеріїв оцінки і кіберагресії в цілому, і кібербуллингу, зокрема, з метою узагальнення існуючих даних і досягнення можливості коректного порівняння результатів, отриманих в різних регіонах світу і в різний час [77]. Важливим також є досягнення відносної узгодженості загальних критеріїв оцінки феномена кібербуллингу в контексті культурних і лінгвістичних особливостей, що сприятиме точності розуміння

кібербулінгу, як всередині наукового співтовариства, так і в міжкультурному професійно-практичному і побутовому дискурсах.

Окремо слід підкреслити недостатність розробки теоретико-методологічних основ вивчення кібербулінгу. В одному з узагальнюючих оглядів по даній темі було зазначено на існування цієї проблеми і наголошувалося на необхідності розгляду зазначеного феномена в контексті теоретичних та емпіричних знань про агресію серед молоді. На основі систематизації результатів великої кількості емпіричних досліджень були узагальнені існуючі дані про передумови кібербулінгу і кібервіктимізації. З опорою на екологічний підхід У. Бронфенбреннер і запозичений з кримінології підхід до оцінки ризиків і витрат, були послідовно описані статичні і динамічні передумови становлення кіберагресором і кібержертвою на онтогенетичному рівні і рівнях мікросистеми (сім'я, друзі й однолітки), мезосистеми (школа і суспільство) і макросистеми (культура) [63].

В подальшому аналізі ми будемо дотримуватися узагальнюючого визначення кібербулінгу, сформульованого свого часу трохи по-різному різними авторами [51; 66; 72; 73] – це агресивні, умисні дії, що здійснюються групою осіб або однією особою з використанням електронних форм контакту, повторювані неодноразово і тривалі у часі щодо жертви, якій важко захистити себе.

Загальноприйнятим є той факт, що кібербулінг може приймати різні форми. На основі досліджень М. Віллард, Р. Ковальські та ін. була створена наступна система різновидів і форм кібербулінгу [79, с. 1-2; 68, с. 13-20]:

- тролінг – найпопулярніша форма негативної поведінки в Інтернеті, яку можна визначити як зловмисне, часто пов'язане з порушенням етичних норм, втручання в мережеву комунікацію;

- флеймінг – різновид кібербулінгу, представлений грубими, вульгарними і образливими засобами мови, за допомогою яких хуліган починає перепалку з жертвою. Флеймінг виражений в експлетивній і

маніпулятивній формах;

- харасмент (домагання, нападки). Наполегливі повторювані образливі повідомлення незнайомих людей конкретної жертви, що викликають у неї тривогу, роздратування і стрес; цей різновид відображає експлетивний тип мовної агресії;

- очорнення (поширення чуток, наклеп). Умисне виставлення жертви в негативному світлі за допомогою публікації в мережі, що принижує, і неправдивої інформації про людину;

- імперсонація (використання фіктивного імені, самозванство). Переслідувач, скориставшись вкраденим паролем, розсилає зі зламаного аккаунта жертви негативну або неадекватну інформацію до її знайомих;

- публічне розголошення особистої інформації про жертву в Інтернеті з метою образити або шантажувати; основні форми вираження цієї форми агресії – експлетивна і маніпулятивна;

- ексклюзія, ostracizm (соціальна ізоляція). Виключення з віртуального співтовариства або групи, відмова спілкуватися, видалення з «списка друзів». Знижує самооцінку жертви, може переживатися як соціальна смерть;

- кіберсталкінг (тривале домагання і переслідування). Використання засобів електронної комунікації для систематичного переслідування когось. Супроводжується погрозами і домаганнями відповідно, являє собою експлетивний вид мовної агресії і може приймати форму вердикту;

- хепісліпінг – публікація в мережі відео фізичного насильства або хуліганського нападу. Використовується для посилення почуття приниження жертви переслідування;

- кіберсуїцид (узгоджені самогубства). Одна з новітніх інтернет-загроз, зафіксованих у різних країнах світу. Підлітки за допомогою соціальних мереж домовляються про спільне самогубство.

З кожним роком кібербулінг набуває значного поширення і стає загальносвітовою проблемою, що зумовлює актуальність дослідження різних аспектів цього явища та аналізу різних підходів до його вивчення. Серед

основних підходів до вивчення кібербуллінгу можна виділити: соціологічний та психологічний. Лінгвістичний напрям виявився майже нерозробленим в практичній і теоретичній площині та постає у вигляді потенційно окреслених орієнтирів вивчення кібербуллінгу у зазначеній галузі.

1.1.1. Соціологічний та психологічний напрям

Повсюдне поширення кібербуллінгу і вразливість будь-якої людини дозволяють стверджувати, що він займає особливе місце серед комунікаційних онлайн-ризиків і представляє важку життєву ситуацію, особливо для дітей і підлітків. Негативний вплив ситуації кібербуллінгу нерідко перевищує їх адаптаційний потенціал, в зв'язку з чим наслідки можуть бути трагічними, аж до здійснення самогубства. За даними британського опитування, проведеного в 2017 р. благодійною організацією з протидії буллінгу Ditchthe Label, серед тих, хто піддавався буллінгу, 26% – думали про самогубство, 25% – наносили самоушкодження, 14% – мали розлади харчової поведінки, 37% – були в депресивному стані, 9% – вживали алкоголь або наркотики (The Annual Bullying Survey 2017).

Існує безліч видів кібербуллінгу, причому моббери, тобто особи, які ініціюють і реалізують кібербуллінг, діють анонімно, або використовуючи псевдоніми / нікнейми: образи і домагання; провокації, або флеймінг; загроза розповсюдження особистої інформації, отриманої незаконним шляхом, інакше кажучи кібер-шантаж; розповсюдження неправдивої інформації, чуток, клеветництва; залякування, загроза фізичної розправи над людиною, або загроза завдати йому тілесних ушкоджень (хеппіслепінг).

Кібербуллінг слід розглядати як девіантна поведінка, так як вона не властива нормальній людині. У кожній моделі девіантної поведінки є своє пояснення, як і в випадку з кібербуллінгом. Психологи і соціологи вважають, що основними причинами, через які різні люди піддаються цькуванню в

соціальних мережах і на форумах, виступають фактори соціального та психологічного характеру.

Для соціологів, які вивчають кібербулінг, важливо зрозуміти те, чому саме цей індивід піддається цькуванню, чи пов'язано це з його соціальним статусом, соціальною роллю, етнічною приналежністю, віросповіданням, соціальної групи, до якої він належить, та іншими факторами. На жаль, в сучасному суспільстві переслідування індивідів в інтернеті за етнічною ознакою, національністю або релігійним принципом набувають масового масштабу в силу анонімності і фактичної безкарності мобберів. Слід підкреслити, що це найнебезпечніша форма агресії в інтернеті, так як вона зачіпає не окремих індивідів, а численні соціальні групи. Це має далекосяжні наслідки у вигляді міжнаціональної, міжконфесійної або міжетнічної ворожнечі і т.д.

З психологічної точки зору причин для виникнення кібербулінгу в сучасному суспільстві також досить (наприклад, настрій, темперамент, невміння вчасно погасити конфлікт, запальність та інші індивідуальні якості людини). Так, моббер може прагнути до самоствердження за рахунок інших, тобто моральне та психологічне приниження інших стає інструментом завоювання соціального статусу. Також такий індивід може мати певні психологічні комплекси, тому прагне компенсувати їх за рахунок приниження інших людей. Причиною кібербулінгу можуть бути проблемні взаємини в родині, коли людина піддається образливому ставленню з боку своїх рідних. Це може привести до того, що людина почне проектувати ці відношення на оточуючих за допомогою інтернету. Варто зазначити, що діти з неблагополучних сімей, за якими практично не стежать батьки, стають мобберами набагато частіше, ніж діти з благополучних сімей. Парадоксально, але одним з мотивів кібербулінгу є розвага, що говорить про невисокий рівень морального розвитку такого індивіда.

Поширеність феномена кібербулінгу і його можливі трансформації в зв'язку з безперервною модернізацією ІКТ визначають актуальність розробки

загальних теоретико-методологічних основ, здатних стати опорою для досягнення термінологічної згоди між дослідниками і для організації міжнародних досліджень по даній темі. Це дозволить проводити надійні порівняння і систематизацію емпіричних даних, а також на цій базі дозволить здійснювати розробку ефективних програм протидії та профілактики кібербулінгу і безпечного використання ІКТ.

Важливим аспектом в цьому контексті є необхідність вивчення процесуального боку кібербулінгу в його динаміці і розвитку – які зміни відбуваються з учасниками ситуації кібербулінгу, як змінюється тривалість, як змінюються уявлення і способи реагування всіх учасників ситуації кібербулінгу з накопиченням досвіду. Беручи до уваги можливість, що надаються онлайн-простором і специфічні особливості кібербулінгу, виглядає очевидною необхідність досліджень рольової структури кібербулінгу, де особлива увага буде приділена не тільки «агресору» і «жертві», а й «хамелеонам», «спостерігачам», «помічникам агресорів», «захисникам жертв» і можливим трансформаціям ролей і варіантів їх поєднання (в ситуації цифрового самоушкодження, наприклад).

1.1.2. Лінгвістичні передумови дослідження кібербулінгу

Як вже зазначалося вище, явище кібербулінгу не отримало достатнього висвітлення в лінгвістичному аспекті і, тому, досі залишається «білою плямою» в мовознавстві. Поза увагою дослідників досі залишаються вербальні аспекти кібербулінгу.

Вербальний прояв кібербулінгу є відображенням мовної агресії. В лінгвістиці виділяють три різновиди мовної агресії:

1) експлетивна – найбільш пряма, різка, імпульсивно-емоційна форма вербальної агресії (лайливі інвективи, мовні акти загрози, вердикти і категоричні вимоги і заклики);

2) маніпулятивна – більш раціонально-усвідомлена форма вербальної агресії, заснована на ідеологічних трансформаціях вихідного сенсу (інвективні ярлики, засоби дифамації);

3) імпліцитна агресія пов'язана з завуальованим вираженням відповідного іллокутивного наміру (непрямі мовні акти, непрямі предикації, іронічні інвективи) [58, с. 221].

На нашу думку, лінгвістичний напрям дослідження явища кібербуллінгу слід реалізовувати через синтез дискурсивної та когнітивної методологій. Загальнонауковою методологічною основою сучасної лінгвістики і гуманітарної науки взагалі є принцип антропоцентризму, відповідно до якого визначальну роль в усіх сферах діяльності людини відіграє суб'єктний чинник [38, с. 7].

Серед інших принципів когнітивізму виокремлюють експансіонізм, менталізм та експланаторність. Саме принцип експансіоналізму уможливив всебічне вивчення функціонування мовленнєвих явищ і розширив межі та можливості традиційної лінгвістики. Відповідно, дослідження реалізації буллінгу у кіберпросторі є неможливим без звернення до вищевказаних гуманітарних наук, які у лінгвістичній площині представлені соціолінгвістикою, психолінгвістикою, лінгвопрагматикою, лінгвоконцептологією, теорією дискурсу тощо.

Поза фокусом уваги лінгвістів залишаються також ознаки, що сигналізують про актуалізацію буллінга у кіберпросторі. А, отже, існує необхідність вивчення маркерів та індикаторів кібербуллінгу, дослідження системно-функціональних характеристик мовних знаків, задіяних у комунікативній ситуації буллінга. Очікує свого вирішення проблема типології стратегій і тактик реалізації явища кібербуллінгу, визначення структури комунікативної ситуації зазначеного явища.

1.2. Кібербулінг як форма реалізації мовленнєвого впливу

1.2.1. Кореляція понять «комунікація», «регуляція» та «мовленнєвий вплив» у контексті явища кібербулінгу

Комунікативні відносини в суспільстві здавна були об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних дослідників. Довгий час провідна роль у цій сфері належала лише мовознавству та семіотиці. На сучасному етапі розвитку науки існує тенденція до вивчення цієї проблематики у площині комплексної епістеміологічної взаємодії з залученням широкого спектру дисциплін. Навіть у межах власне лінгвістичних розвідок, призначенням яких було дослідження внутрішньої будови комунікативного процесу, спостерігається парадигмальна перебудова з моделей семіотичного характеру на прагматичні концепції. Цей процес є закономірним результатом досліджень у руслі загальної антропоцентричної тенденції сучасного гуманітарного знання та усвідомлення цілеспрямованого регулятивного характеру комунікативної діяльності, обумовленої внутрішньо- та зовнішньосистемними чинниками.

Зосередження уваги дослідників на прагматичних засадах та відхід від структурно-семіотичних концепцій зумовлений переосмисленням і переглядом функціонально-прагматичної природи мови взагалі. Залучення принципу антропоцентризму у наукові розвідки сьогодення дало поштовх до концептуального переосмислення ролі функціональних і структурних ознак мови, їх онтогенезу та кореляції [19].

Природа функціональних якостей опосередкована призначенням реалії. За принципом примату функціональних якостей над матеріально-структурними визначаються всі предмети, створені людиною [29, с. 71-72]. Отже, у світі людини головним є відповідність реалії своїй функції, а її матеріальний склад є важливим, однак, другорядним питанням, оскільки декілька реалій можуть виконувати одну функцію, незалежно від свого

матеріального складу.

На зміну структуралістській тезі «функція є структурно обумовленою» [14, с. 181] приходить розуміння того, що людське визначення конкретно-фізичних предметів відбувається не за їх матеріальною сутністю, а за їх функціональним призначенням. Буттєві властивості предметів, такі як молекулярна і атомарна структура, ігноруються нашою свідомістю на користь прагматично-функціональних потреб. «Спосіб нашого бачення предметів органічного і неорганічного світу, які не є результатом людської діяльності, також підпорядковується принципу функціонального залучення до нашої предметної прагматичної діяльності» [32, с. 36-37]. У першу чергу, усе вищесказане стосується такої антропної системи, як мова, оскільки людина створює, використовує та модифікує її залежно від власне індивідуальних та суспільних потреб.

Функціональність у лінгвістиці почали трактувати як комунікативність, виходячи з того, що «мова є засобом спілкування з провідною комунікативною функцією» [6, с. 9]. Мова дійсно є засобом спілкування, а комунікація є її функціональною якістю.

Комунікативну функцію традиційно тлумачать як базову поряд з пізнавальною. З базовими функціями як первинними співвідносяться похідні. До комунікативної, таким чином, відносять контактовстановлюючу, конативну, волюнтативну, функцію збереження і передачі національної самосвідомості тощо [49, с. 564].

Однак, певні функції мови завжди актуалізуються у будь-якому мовленнєвому акті, а інші є факультативними. Отже, під базовими функціями слід розуміти лише ті характеристики мовленнєвої діяльності, що маніфестуються у будь-якому мовленнєвому акті. У комунікації такою функцією є комунікативна і, якщо тлумачити її абстраговано від єдності спілкування і узагальнення, то вона є функцією регуляції поведінки. Нічого іншого поняття «комунікація» не містить [33, с. 32].

Розуміння комунікативності як базової характеристики мови, а

регулятивності як головної ознаки мовлення викликає сумніви. Подібне функціональне відокремлення видається недоцільним та штучним, адже причина прояву зазначених сутностей буде однаковою, оскільки онтологічно та генетично вони складають єдине ціле.

На нашу думку, відмінність у вживанні термінів «комунікативна» та «регулятивна» функції залежить від того, у якій площині, або крізь призму якої картині світу розглядається мова та причини її існування. Як відомо, існують два основних типи світосприйняття: побутовий (наївний або предметоцентричний) та науковий (системоцентричний). З позицій побутової картини світу мова є дійсно засобом комунікації, яка опосередковує процес обміну інформацією через вербальне спілкування, що означає, що мовці спілкуються з метою передачі інформації. Внаслідок цього, головною функцією мови визнається комунікативна [19].

З іншого боку, залишається відкритим питання про причини обміну інформацією та, відповідно, призначення мови у середовищі людей. Це питання остаточно вирішується на вищому щаблі крізь призму наукової картини світу: причиною появи та головною функцією мови є регуляція поведінки членів мовного колективу шляхом передачі регулятивно призначеної інформації.

Тлумачення регулятивної функції як провідної [33; 38; 42; 46] уможливорює розуміння мови як інструменту впливу на свідомість. Таким чином, мова визнається потужним інструментом формування та перебудови концептуальної картини світу і здатна регулювати соціальні відносини [46, с. 7]. Регуляція є невід'ємною складовою суспільної діяльності індивіда. Іншими словами, у будь-якому комунікативному середовищі актуалізується регулятивний вплив, який і визначає спосіб, умови та форми спілкування.

Отже, комунікація є формою та середовищем реалізації регуляції. Взаємодія і взаємовплив суб'єктів дискурсу є неможливі без передачі регулятивно призначеної і певним чином організованої інформації. Таким чином, кібербулінг є регулятивним соціальним процесом, видом

мовленнєвого впливу, що актуалізується як агресивне спілкування у формі спланованого систематичного приниження і переслідування суб'єкту дискурсу.

Комунікація визначається як соціальне середовище міжсуб'єктної взаємодії, у якому обов'язково реалізується функція регуляції поведінки учасників дискурсу. Без урахування регулятивної природи мови неможливо проводити наукові розвідки, спрямовані на вивчення структури мови, процесів її функціонування й еволюції, внутрішньої та зовнішньої системної взаємодії. Регулятивність, таким чином, є онтологічною потребою людини, що зумовлює власне появу мови, її будову, процеси реструктуризації та функціонального переулаштування.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРС ЯК КОНТЕКСТ РЕАЛІЗАЦІЇ КІБЕРБУЛІНГУ

2.1. Еволюція наукової думки та підходи до вивчення дискурсу

Вивчення дискурсу має досить тривалу історію, будучи одним з напрямків не тільки сучасної лінгвістики, а й суміжних з нею дисциплін – філософії, історії, психології, соціології, етнографії, фізики, математики та ін.

Великий внесок у розробку структурно-лінгвістичного підходу до вивчення дискурсу внесла французька школа дискурс-аналізу. Даний напрямок представлено, перш за все, роботою Мішеля Пеше «Автоматичний аналіз дискурсу». Дискурс Пеше – це з'єднання лінгвістичного і ідеологічного структурних підходів в дискурс-аналізі конкретних текстів. Пеше визначає дискурс як точку, де зустрічаються мова і ідеологія. На думку Пеше, смисли слів змінюються в залежності від класових позицій в політичній боротьбі. Дискурсивний процес розглядається Пеше як частина ідеологічних класових відносин.

Інший французький лінгвіст Патрік Серіо у вступній статті до збірника праць «Квадратура сенсу» виділяє наступні значення поняття дискурс:

- 1) еквівалент поняття «мова» в соссюровском сенсі, тобто будь-яке конкретне висловлювання;
- 2) одиниця, за розміром перевершує фразу, вислів в глобальному сенсі; то, що є предметом дослідження «граматики тексту», яка вивчає послідовність окремих висловлювань.

Дискурс в рамках теорій висловлювання або прагматики є впливом висловлювання на його одержувача та його внесення в «ситуацію, що висловлюється (що має на увазі суб'єкта висловлювання, адресата, момент і певне місце висловлювання). При цьому слід відзначити, що у французькій традиції дискурсом називається мова, що привласнюється мовцем, на противагу «розповіді», яке розгортається без експліцитного втручання

суб'єкта висловлювання; іноді протиставляються мова і дискурс (langue / discourse) як, з одного боку, система мало диференційованих віртуальних значимостей і, з іншого, як диверсифікація на поверхневому рівні, пов'язана з різноманітністю вживань, властивих мовним одиницям [48, с. 549-562].

Французький філософ-постструктураліст і семіотик Ролан Барт визначає дискурс як соціальні знаки, наповнені суспільно значущими сенсами і міфічним змістом. Соціальними знаками є не тільки слова, але також і образи, і речі, які повідомляють нам щось значуще. Знак, по Барту, набуває характеру символу, коли між означуванним і тим, що означає встановлюється особливо тісна залежність, що перетворює їх зв'язок в синтетичну єдність [4, с. 457].

В результаті представляється можливим виділити кілька підходів до інтерпретації поняття дискурс. Розглянемо деякі з них. Ван Дейк визначає дискурс як поняття, що стосується мови, усної та письмової, актуальної мовної дії, тоді як текст – це поняття, що стосується системи мови, переважно абстрактна, формальна конструкція. Дискурс – в найзагальнішому розумінні – це письмовий чи мовний вербальний продукт комунікативної дії. При цьому вживання поняття «дискурс» завжди стосується якихось конкретних об'єктів в конкретній обстановці і в конкретному контексті [11, с. 153].

Інша позиція відзначається В. В. Красних. Звертаючи увагу на різноманітність трактувань дискурсу, даний дослідник виділяє його вузьке і широке розуміння: «Дискурс у вузькому розумінні є проявом мовленнєвої діяльності (поряд з текстоідами) в розмовно-побутовому мовленні і являє собою обмін репліками без особливого мовного задуму ... Дискурс в широкому розумінні трактується як прояв моводіяльних можливостей окремої мовної особистості ..., як система комунікації ...» [27, с. 200-201].

Ряд лінгвістів (В. Е. Чернявська, П. Ф. Компанцева, Е. С. Кубрякова та ін). зводять різні розуміння дискурсу до двох основних трактувань: «конкретна комунікативна подія, що фіксується в писемних текстах і усному мовленні, здійснювана в певному когнітивно і типологічно обумовленому

комунікативному просторі, сукупність тематично співвіднесених текстів» [28, с. 16].

У зазначеному різноманітті підходів виділяються два основних:

Перший – коли під дискурсом розуміються фрагменти дійсності, що володіють тимчасовою протяжністю, логікою розгортання (сюжетом) і «представляють собою закінчений твір, сформований на основі організації сенсів (закінчений «твір», наприклад, у вигляді тексту) з використанням смислового коду (словника і т.п.)» [56, с. 14].

Другий – коли дискурс розглядається як особливий вид комунікації.

У сучасному комунікаційному просторі, сформованому комунікативними зв'язками між людьми, групами, різними інститутами, взаємодією різних типів дискурсу, велика частина спілкування людини відбувається за допомогою електронної комунікації. Цей вид спілкування складається з трьох учасників: користувача, комп'ютера, Інтернету (або будь-якої віртуальної мережі); для кожного учасника властивий свій дискурс, які об'єднуються віртуальним дискурсом. При визначенні віртуального дискурсу потрібно брати до уваги не просто текст в ситуації спілкування, що відрізняється від безпосереднього контакту специфічним електронним каналом зв'язку, а й враховувати характеристики, закладені в поняття віртуальної реальності. На думку А. А. Атабековой, спілкування акумулює велику різноманітність мовних практик, способів і форматів, поступово таке спілкування стає носієм характеристик нашого часу [2]. Для більш повного розуміння поняття «віртуальний дискурс» звернемося до визначення поняття віртуальності.

Останнім часом, у зв'язку з бурхливим розвитком інформаційних технологій, використання терміна «віртуальний» і його похідних стало особливо популярним: «віртуальна культура», «віртуальний світ», «віртуальна свідомість», «віртуальний простір», «віртуальна реальність», «віртуальний ринок», «віртуальні гроші» та ін., не дивлячись на те, що поняття віртуальності існує ще з античних часів.

Віртуальність є об'єктом або станом, які реально не існують, але можуть виникнути при певних умовах. Віртуальність – це також існування речей, подій, процесів у формі уявлення, нематеріального образу, це такі стани, що тривають від кількох секунд до кількох годин, протягом яких проявляється інша реальність буття, особлива ясність мислення, прозорість бачення ситуації, здійснюється незвичайна легкість рухів і дій. Віртуальність постає як сукупність інформації, думок та образів. Найчастіше об'єкти віртуальності володіють властивостями, відповідними об'єктами реального світу, але можуть мати і властивості, що відрізняються від них (аж до протилежних).

Сьогодні термін «віртуальний» визначається наступним чином: існування речей, подій, процесів у формі уявлення, у нематеріального образу, наприклад, віртуальна реальність – уможливлення уявлення про дійсність.

Л. Ю. Іванов виділяє три додаткові характеристики віртуальної реальності, що відрізняють її від реальності дійсної:

- 1) нематеріальність впливу (зображуване виробляє ефекти, характерні для мовного);
- 2) умовність параметрів (об'єкти штучні і змінювані);
- 3) ефемерність (свобода входу / виходу забезпечує можливість переривання і відновлення існування) [23].

Основні властивості віртуальної реальності: ілюстративність, імерсивність, інтерактивність, інтуїтивність, інтенсивність. Ілюстративність відображає уявлення інформації виразним чином. Імерсивність є ступенем заглибленості суб'єкта у віртуальну реальність. Інтерактивність визначається взаємодією користувача з комп'ютером, точніше, з модельованого їм середовищем. Інтуїтивність полягає в відчутті віртуальної реальності зануреним в неї суб'єктом. Інтенсивність задається властивістю надання суб'єкту комплексної інформації, яка передбачає його реакцію на неї.

Всі ці властивості віртуальної реальності дозволяють дослідникам розуміти даний феномен дуже широко. Віртуальна реальність розглядається

як простір, створений різними електронними засобами масової інформації та комунікації. Віртуальна реальність співіснує зі справжньою реальністю, але вони не є взаємовиключними поняттями.

М. М. Карпіцький відзначає той факт, що справжня реальність породжує віртуальну, вона безвідносно по відношенню до останньої. Іншими словами, віртуальна реальність ніяким чином не може вплинути на структуру справжньої реальності, але, разом з тим, сама її структура повністю визначається справжньою реальністю [24, с. 132].

Таким чином, дискурс, існуючий в справжньої реальності, буде проектуватися в віртуальному просторі.

Говорячи про віртуальний дискурс, потрібно брати до уваги не просто текст в ситуації спілкування, що характеризується специфічним електронним каналом зв'язку, а й враховувати характеристики, закладені в поняття віртуальної реальності.

Бурхливий розвиток засобів, що забезпечують канали передачі інформації, визначило новий тип дискурсу – комп'ютерний дискурс. У самій назві містяться вказівки на прихильність дискурсу до комп'ютера, тому всі його ознаки і характеристики переломлюються через характеристики програмно керованого електронного пристрою обробки інформації:

- зберігання необмеженої кількості текстових файлів;
- вирішення теоретичних і прикладних завдань;
- кодування інформації (аудіо-, фото- і відеоінформація).

О. В. Лутовинова пояснює, що термін «комп'ютерний дискурс» позначає текст, занурений у ситуацію спілкування за допомогою електронних засобів зв'язку, а точніше, за допомогою комп'ютера. При цьому слід зазначити, що терміни «комп'ютерний дискурс» і «електронний дискурс» є синонімами, оскільки комп'ютер (об'єкт) є носієм певних технічних характеристик [35].

Головним середовищем функціонування віртуального дискурсу є Інтернет-середовище, що використовує електронний канал передачі даних.

Інтернет-дискурс являє собою процес створення тексту в сукупності з прагматичними, соціо-культурними, психологічними факторами, цілеспрямованою соціальною дією, що включає взаємодію людей.

На думку Т. Ю. Виноградової, при визначенні Інтернет-дискурсу потрібно враховувати особливості спілкування через Інтернет і причини звернення до Інтернету як інструменту спілкування [12, с. 63].

Під особливостями розуміються:

1. Анонімність. Незважаючи на те що іноді можна отримати деякі відомості анкетного характеру і навіть фотографію співрозмовника, вони недостатні для реального і адекватного сприйняття особистості. Внаслідок такої анонімності та безкарності в мережі виявляється й інша особливість, пов'язана зі зниженням психологічного і соціального ризику в процесі спілкування – афективна розкутість, ненормативність і деяка безвідповідальність учасників спілкування. Людина в мережі може проявляти і проявляє велику свободу висловлювань і вчинків (аж до образ, нецензурних виразів, сексуальних домагань), так як ризик викриття і особистої негативної оцінки навколишніми мінімальний.

2. Своєрідність протікання процесів міжособистісного сприйняття в умовах відсутності невербальної інформації. Як правило, сильний вплив на уявлення про співрозмовника мають механізми стереотипізації та ідентифікації, а також установка – як очікування бажаних якостей у партнері.

3. Добровільність і бажаність контактів. Користувач добровільно зав'язує контакти чи йде від них, а також може перервати їх у будь-який момент.

4. Утрудненість емоційного компонента спілкування, в той же час стійке прагнення до емоційного наповнення тексту, яке виражається в створенні спеціальних значків для позначення емоцій або в описі емоцій словами (в дужках після основного тексту послання).

5. Прагнення до нетипової, ненормативної поведінки. Найчастіше користувачі презентують себе з іншої сторони, відмінною від реальної

соціальної норми.

Причинами звернення до Інтернету як інструменту спілкування може бути, наприклад, недостатнє насичення спілкуванням у реальних контактах. Так, користувачі швидко втрачають інтерес до Інтернет-спілкування, якщо з'являються можливості для задоволення відповідних потреб у реальному житті. Крім того, це і можливість реалізації якостей особистості, програвання ролей, переживання емоцій, з тих чи інших причин фрустрованих в реальному житті. Подібна можливість обумовлена перерахованими вище особливостями спілкування за допомогою мережі – анонімною, ненормативністю, своєрідністю процесу сприйняття людини людиною.

Бажанням переживання тих чи інших емоцій пояснюється, ймовірно, і прагнення до емоційного наповнення тексту [12, с. 65], тим більше, що Інтернет цьому активно сприяє, оскільки відмінною рисою Інтернет-дискурсу є поєднання різностильових елементів, включення розмовних слів і зворотів, елементів мовної гри, використання фразеологізмів різних структурних типів, вживання коннотативних слів і словосполучень, що побічно відображають оцінку описуваного явища.

2.2. Типологічні ознаки Інтернет-дискурсу

Розглянемо основні ознаки інтернет-дискурсу, на прикладі всесвітньої соціальної мережі Facebook. Професор Девід Кристал, у своїй монографії «Language and the Internet» першим спробував описати особливості інтернет-дискурсу [64, с. 20-23]. Вчений зауважив, що даний тип дискурсу відрізняється синтезом писемного та усного мовлення. Як зазначає Н. Б. Мечковская, в історії писемності ще не було такого масового потоку натуральної мови, записаної і представленій на настільки широкий огляд [37, с. 441].

Коли ми говоримо про ознаки усного мовлення, то маємо на увазі

наступне:

1) усне мовлення динамічне і пов'язано з часом. Воно передбачає безпосередню взаємодію мовця і слухача, причому кожен вислів, як правило, має певного адресата;

2) спонтанність створення і сприйняття (так, в онлайновому спілкуванні відправник повідомлення часто друкує його з дуже високою швидкістю, порівнянно зі швидкістю говоріння, і так само швидко отримує відповідь);

3) переважна діалогічність і полілогічність створюваних текстів;

4) емоційна насиченість (в Інтернеті інтонація часто передається за допомогою спеціальних графічних засобів);

5) використання коротких і незакінчених пропозицій при їх слабкій структурованості;

6) незворотність, поступальний і лінійний характер тексту

(М. Б. Бергельсон описує процес листування в чаті так: «Не переробляючи і не вдаючись до виправлень письмового типу, що вимагають повернення і закреслення, але використовуючи самовиправлення, характерні для усного мовлення, відправник шле свою репліку. Одержувач повідомлення прочитає його і відповідає, не звертаючись більше до тексту самої репліки» [8, с. 25]);

7) граматична недбалість (висока швидкість обміну репліками змушує не звертати уваги на помилки, на порушення структури пропозиції, як при усному спілкуванні);

8) побудова тексту за допомогою асоціативних приєднань.

Для письмової мови характерно:

1) текст орієнтований на сприйняття органами зору;

2) письмові тексти зазвичай представляють собою монолог;

3) існує можливість створення тексту не в тимчасовому, а в статичному просторі (текст будується відповідно до логічного руха думки, піддається виправленню, потім публікується);

4) текст фіксований в просторі і часі;

5) у тексті відсутні невербальні засоби.

З появою інтернет-дискурсу виникла ситуація, коли письмова мова почала використовуватися для миттєвого спілкування. Інтернет-дискурс інтегрує деякі особливості усного та письмового дискурсів. Існують жанри, що тяжіють або до усних, або до письмових текстів. Так, наприклад, чат близький до розмовної мови, а інтернет-конференція ближче до письмового тексту. Але, незважаючи на тяжіння до одного з типів дискурсу (письмового або усного), практично всі жанри, які функціонують в Інтернеті, займають проміжне положення між усним і письмовим. В чатах, блогах, форумах, електронних листах створюються тексти, які поєднують у собі властивості обох типів мовлення.

Аналізуючи спілкування користувачів в таких соціальних мережах, як Facebook та Twitter, ми прийшли до висновку, що повідомлення та пости, якими обмінюються користувачі, хоча і є письмовою мовою, в реальності мають багатоособливостей усної. По-перше, спілкування в соціальній мережі – це не тільки монологічне висловлювання, користувачі можуть вступати в дискусію, залишати коментарі, тобто вступати в діалог і навіть в полілог.

Незважаючи на те, що у користувачів є можливість коригувати свої повідомлення, вони рідко це роблять, підкреслюючи свою граматичну недбалість. Через високу швидкість обміну репліками немає часу виправляти помилки, використовувати складні конструкції, іноді навіть спеціально скорочують слова для економії часу і простору.

Лінгвістами, соціологами і психологами неодноразово робилися спроби перерахувати і класифікувати особливості спілкування в Інтернеті.

Особливий інтерес, на наш погляд, представляє Е. Н. Галічкіної «Специфіка комп'ютерного дискурсу англійською та російською мовами», в якій вона виділяє наступні ознаки інтернет-дискурсу:

1. Електронний сигнал як канал спілкування. На даний момент ми маємо велике розмаїття технічних комунікативних засобів (спілкування по телефону, мобільний зв'язок, смс-повідомлення і т.д.), але Інтернет – самий

багатовимірний, що дає величезні комунікативні можливості. Інтернет-дискурс відкриває новий вимір в комунікації, однією з особливостей якої є технічна опосередкованість. Спілкування в Інтернеті відбувається завдяки електронним сигналам, які забезпечуються комп'ютером, електронними засобами зв'язку, доступом до Інтернету. Ця ознака добре простежується в таких соціальних мережах як Facebook та Twitter, які були створені саме для спілкування, обміну думками, перегляду і коментування фотографій, відео.

2. Віртуальність. Американський соціолог Мануель Кастельс назвав сучасну культуру «культурою реальної віртуальності» [25, с. 7]. Він вважає, що культури створені з комунікаційних процесів, в основі яких лежить «виробництво і споживання знаків». Люди живуть в символічному середовищі і взаємодіють опосередковано через цю середу. Отже, під віртуальністю розуміється знаковий, символічний характер комп'ютерно-опосередкованої взаємодії.

3. Дистантність, тобто роздільність в просторі і в часі.

4. Опосередкованість (так як здійснюється за допомогою технічного засобу).

5. Висока ступінь проникності, на думку Е. Галічкіної, мається на увазі, що слухачем, співучасником або учасником комп'ютерного спілкування може виявитися будь-яка людина [15]. Однак «проникність» в тій формі, в якій вона пояснюється у Е. Галічкіної, властива будь-якому спілкуванню взагалі. На наш погляд, також слід згадати про таку ознаку інтернет-дискурсу, як анонімність спілкування. В інтернет-просторі дуже складно, а часом неможливо здійснювати контроль, спостереження. Учасники комп'ютерної комунікації спілкуються в режимі реального часу, але вони практично нічого не знають один про одного, крім псевдоніма і тієї інформації, яку мовець повідомляє сам про себе. Але варто зазначити, що реалізується така можливість більшою мірою в неформально-розважальній сфері, де люди часто приховують справжню інформацію про себе або навіть надають неправдиву. Ці ознаки також видно на прикладі сайту Facebook. Кожен

користувач заповнює профайл з інформацією про себе, проте він не обов'язково буде достовірним, так як кожен пише те, що вважатиме за потрібне, і це не обов'язково має бути правдою.

6. Наявність гіпертексту. Традиційний письмовий текст, потрапляючи в інформаційний простір, змінюється, набуваючи гіпертекстову форму. Так, наприклад, звичайний текст, надрукований на папері, добре пристосований тільки для двомірного сприйняття потоку інформації – зліва направо, зверху вниз. В інтернет-дискурсі тексти являють собою гіпертекстову систему, що складається з вузлів (інформаційних одиниць) і асоціативних зв'язків. Це породжує 3-х або навіть n-мірний інформаційний простір [15].

7. Креолізованність комп'ютерних текстів, що включає буквені, образно-зорові і образно-слухові компоненти. Це означає, що в текстах використовуються не тільки лінгвістичні, а й паралінгвістичні засоби, наприклад, малюнок, фотографія.

Так само велику роль в організації саморепрезентації і впливі на адресата грають і такі паралінгвістичні засоби, як шрифт тексту, його розмір, вид, колір, різного роду виділення і т.д. Можливість креолізації тексту за допомогою різних мультимедійних засобів в процесі віртуальної комунікації дає користувачам мережі величезні можливості для самовираження, дозволяючи використовувати не тільки іконічні, але також аудіо- та відеоеlementи. Учасники соціальних мереж активно користуються цією особливістю інтернет-дискурсу, додаючи до своїх постів фото-, відео- і аудіоматеріали.

8. Статусна рівноправність учасників. А. Б. Кутузов пропонує такий термін, як «peer to peer ability» [31].

«Peer to peer ability» – англomовне поняття, приблизно перекладається на українську, як «кожен з кожним» або «мережева структура», на відміну від ієрархічної. Завдяки таким сайтам як Facebook та Twitter люди з однаковою легкістю можуть спілкуватися один з одним незалежно від соціальних, економічних або політичних чинників.

9. Передача емоцій, міміки, почуттів за допомогою графічних засобів. Незважаючи на те, що інтернет-дискурс має опосередкований характер і відсутній прямий, візуальний контакт між його учасниками, інтернет-спілкування може бути дуже емоційним. Для цього використовуються не тільки вербальні, але і невербальні засоби, до яких можна віднести передачу емоцій, міміки за допомогою «смайликів», які представляють собою поєднані в певному порядку знаки пунктуації.

10. Об'єднання різних типів дискурсу. Ми можемо говорити про таке поняття, як «Інтердискурсивність». Під інтердискурсом розуміється специфічне оточення дискурсивного процесу, тобто ті фактори, які ззовні зумовлюють форму і зміст дискурсу. Реальність інтердискурсу полягає в тому, що він завжди представляє існуюче «до, поза і незалежно» від конкретного висловлювання [36, с. 79]. Явище інтердискурсивності трактується як «категорія відкритості тексту». Таким чином, інтердискурсивність – процес когнітивного рівня, взаємодія в свідомості носія мови надтекстових одиниць: дискурсів, семіотичних кодів різного рівня [15].

11. Специфічна комп'ютерна етика [15]. Комп'ютерна етика – сукупність принципів і правил поведінки людей, що спілкуються в комп'ютерному середовищі. Специфічний етикет комп'ютерного спілкування часто формулюється у вигляді правил, знання яких допомагає уникнути багатьох неприємностей і нейтралізувати дискомфорт при спілкуванні в інтернет-середовищі (наприклад, не відхилятися від теми спілкування, уникати категоричності суджень, обмежувати обсяг тексту, не застосовувати виразів, що мають засуджуючий характер та ін.). Такий набір правил називається «Netiquette», або «мережевий» етикет. Дана особливість інтернет-дискурсу добре простежується в описі правил поведінки в групах соціальної мережі Facebook.

Таким чином, ми бачимо, що інтернет-дискурс як будь-яка система має свої характерні ознаки. Інтернет-спілкування нейтралізувало відмінності між усною і письмовою мовою. Інтернет-дискурс об'єднав в собі ознаки обох

форм спілкування. Практично всі жанри інтернет-дискурсу займають проміжне положення між письмовими та усними формами.

2.3. Комунікативна ситуація і її складові

Під комунікативною ситуацією розуміється складний комплекс зовнішніх умов спілкування і внутрішніх станів тих, хто спілкуються, представлених в мовному творі, що спрямовується адресату [54]. По-перше, цей комплекс породжує мова, а по-друге, відбивається в мові в своїх істотних компонентах.

Першу модель спілкування запропонував Р. Якобсон в 1965 році. Вона мала такий вигляд: «адресант – повідомлення – адресат – контекст – контакт – код» [62]. Дана модель розвивалася і розширювалася подальшими лінгвістами, додавалися нові компоненти. Зокрема, компонент «контекст» став включати кілька складових. Варто звернути увагу на те, що спочатку важливими компонентами стають екстралінгвістичні фактори такі, як місце і час. Далі з розвитком лінгвістики в сторону антропоцентризму, значущими аспектами стають соціум і етнос.

І. П. Сусов уточнює структуру комунікативної ситуації стосовно висловлення – мовної дії: «... в силу такого-то мотиву або причини – з такою-то метою або наміром – при наявності таких передумов і умов – таким-то способом» [53].

А. Ю. Серебрякова описує комунікативну ситуацію наступним чином: «Хто – кому – про що – чому – навіщо – як – яким способом – в якому стані – де – коли – в якому соціумі – в якому етносі» [47]. Розшифрувати останній ряд можна так: «Адресант – адресат – тема – причина – мета – код – стиль – експресія – місце – час – середовище – нація» [47]. Таким чином, ми спостерігаємо еволюцію у визначенні комунікативної ситуації. Важливим стає не тільки адресант, адресат і передане повідомлення, а й екстралінгвістичні фактори

такі, як місце і час. Особливо важливим стає людський фактор, а саме приналежність до соціальної групи і лінгвокультури, а також емоційний стан мовця.

Найважливішими компонентами комунікативної ситуації є мовні особистості адресанта і адресата «хто і кому». Вони несуть в собі типізовані риси свого народу і культури, а також особистий досвід знань, думок, оцінок. Адресант, орієнтуючись на адресата, спирається на культурний фон, тематичний пласт, стилістичний реєстр і так далі, щоб бути зрозумілим і домогтися ефективного результату комунікації.

Побутові, професійні та соціальні завдання диктують тематичну складову комунікативної ситуації – то, «про що» йдеться. У адресанта повинен бути присутнім «мотив (чому) як спонукальна причина і мета (навіщо) як прагнення до досягнення результату повідомлення».

Вибір вербальних і невербальних засобів обумовлений компонентом комунікативної ситуації «як». Цей компонент стає особливо важливим при усній формі спілкування. Погляд, міміка і жести можуть кардинально змінити висловлювання. У свою чергу то, «як» буде говорити комунікант, обумовлено компонентами «де» і коли ». Компонент час і місце зумовлює подієвий план ситуації, що подається у висловлюваннях. Учасники комунікації вибирають певну мовну поведінку, прийняту в суспільстві для конкретної ситуації. Певне «середовище» або соціум також грають важливу роль в комунікативній ситуації. Соціальне середовище впливає на вибір мовних засобів (наприклад, сленг, жаргон, діалектизми).

Стилістичний реєстр, починаючи від офіційно-ділового і закінчуючи розмовним і фамільярним, визначається компонентом комунікативної ситуації «яким способом». Це обумовлюється не тільки соціальними сферами спілкування, а й особистими взаєминами комунікантів, їх позиції в середовищі «свій \ чужий» [47].

Також важливим є компонент «етнос», особливо в міжкультурній комунікації. Наприклад, британці будуть більш стримані в своїх

висловлюваннях, в той час як російська мова характеризується більшою експресією.

Всі вищевказані компоненти комунікативної ситуації істотно впливають на вибір мовних засобів.

2.4. Мовна та комунікативна поведінка

Мовне спілкування обумовлюється комунікативної ситуацією. Однією з умов успішного спілкування є однозначність ситуації спілкування і адекватне сприйняття її учасниками спілкування [55]. Залежно від комбінації чинників комунікативної ситуації адресант обирає тип мовної поведінки. Це може відбуватися свідомо і несвідомо.

Під мовною поведінкою розуміються «мовні вчинки індивідуумів в запропонованих обставинах, що відбивають специфіку мовного існування даного мовця і колективу в даному суспільному устрої» [43]. На думку В. В. Соколової, складовими мовної поведінки є: 1) мовні етикетні формули і ситуації їх вживання; 2) прийняті в певних ситуаціях теми спілкування; 3) тривалість спілкування; 4) дотримання часових рамок комунікації; 5) інтервали спілкування різних груп людей; 6) частота спілкування певних груп; 7) пріоритети у взаєминах між різними комунікативними групами [50].

На вибір мовної поведінки впливають різні поєднання об'єктивного і суб'єктивного, інтра-, пара-, екстралінгвістичного. Правильний варіант мовної поведінки, відповідний обстановці, соціальним ролям адресанта і адресата, заснований на справжньої комунікативної інтенції – передати інформацію або вступити в контакт, а також впливати на реципієнта, – сприяє досягненню мети спілкування і взаєморозуміння. Якщо допускається помилка при виборі мовної поведінки, то спілкування може стати набагато менш ефективним, при певних обставинах може навіть не відбутися [55].

Слідом за І. А. Стернин і М. А. Стернин ми розуміємо комунікативну

поведінку як «сукупність норм і традицій національного спілкування, які ґрунтуються на певних національних комунікативних правилах» [76].

2.5. Агресія як вид мовного впливу

Головним завданням неолінгвістики стає розробка оптимальних цивілізованих моделей мовної взаємодії людей, використання яких могло б зменшити в нашому спілкуванні кількість зла, ненависті, ворожості і нерозуміння і, навпаки, збільшити комунікативний простір розуміння, добра і любові. Вирішення цього завдання неминуче призводить дослідників до вивчення механізмів мовного впливу, бо будь-яке звернене до іншої людини слово, речення, текст – спроба впливу на нього. Знання законів такого впливу дає можливість поліпшити процес комунікації, очистити її канали, усунути невдачі і непорозуміння в спілкуванні, допомогти членам суспільства досягати соціально значущих цілей, не «заїжджаючи» на чужу територію, не доставляючи іншим людям психологічного дискомфорту і страждань.

Агресія давно і плідно досліджується в нашій і зарубіжній науці як феномен соціальної психології. Зазвичай її визначають як «поведінка, спрямована на заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка має всі підстави уникати подібного з собою звернення» [10].

З точки зору еволюційно-генетичного підходу агресія – біологічно доцільна форма поведінки, яка сприяла виживанню і пристосуванню виду в постійній боротьбі за існування, в результаті чого удосконалювалися його психо-біологічні властивості [40]. Однак в сучасному суспільстві вона стає джерелом зла, образ, злочинів і воєн. Прояви агресії суперечать основним морально-етичним постулатам, на яких ґрунтується наша цивілізація. За словами видатного етолога XX століття К. Лоренца, «внутрішньовидовий відбір в далекій давнині забезпечив людину певною мірою агресивності, для якої він не знаходить адекватного виходу при сучасній організації

суспільства» [34].

Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що дію можна вважати агресивною, якщо вона має цілеспрямований (злонаправлений) характер заподіяння шкоди жертві, ця дія спрямована на живу істоту, яка не бажає такого з собою звернення. При цьому:

- 1) агресія є результатом внутрішньовидової еволюції живих істот;
- 2) вона пов'язана з прагненням до подолання почуття неповноцінності, до досягнення відчуття переваги шляхом самоствердження за рахунок партнера по соціальній взаємодії;
- 3) в своєму ядерному вигляді вона виглядає як спосіб захисту психіки від «перегріву» в ситуації фрустрації шляхом «випускання пари»;
- 4) прояв / невияв агресії залежить і від соціальних факторів (вплив сім'ї, вулиці, друзів, мас-медіа і т. п.).

Перейдемо до предмету аналізу – мовної агресії. Перш підкреслимо перевагу саме цьому терміну: чи не вербальна, а саме мовна, бо в реальній комунікації агресія може виражатися не тільки засобами мови. Мовна агресія – цілеспрямована комунікативна дія, орієнтована на те, щоб викликати негативний емоційно-психологічний стан (страх, фрустрацію і т.п.) у об'єкта мовного впливу.

Інтерес до мовної агресії в неолінгвістиці викликаний роботами по вивченню політичного дискурсу [30; 21; 58]. Неолінгвістики все більше звертають увагу на агресію в повсякденній комунікації. Розмовне побутове спілкування – то комунікативний простір, де найбільш яскраво проявляються всі види взаємодії людей [17; 45; 57]. Великий інтерес представляє мова найбільш агресивної частини суспільства – підлітків [59; 60].

Говорячи про мовну агресію, не можна залишити поза увагою проблеми обценних сфер комунікації. Особливої згадки в зв'язку з цим заслуговують надзвичайно яскраві роботи В. І. Жельвіс, який багато років займається дослідженням табуованої області мовного спілкування, лихослів'я в різних мовах і культурах [22]. На думку Жельвіс, використання нецензурної лексики

і фразеології «дуже тісно пов'язане з проблемами емоційної розрядки і, отже, так званим катарсисом» [22]. Посиленню емоційної виразності матірних вживань, з одного боку, а руйнівної сили – з іншого, сприяє «злом табу». «В результаті виламування за допомогою обценної лексики соціальних табу, – пише Жельвіс, – інвектант і його реципієнт виявляють себе в атмосфері гармонії навколишнього світу, створеної саме за рахунок свідомості того, що в цей момент вони присутні при серйозному порушенні норм, які самі зазвичай визнають» [22].

Зазвичай мовна агресія проявляється в комунікативних конфліктах – зіткненнях між учасниками комунікативної взаємодії. Різноманітність форм вираження мовної агресії залежить від багатьох факторів, до числа яких слід віднести і жанрово-рольові особливості конфліктної комунікативної ситуації, і індивідуально-комунікативні риси портретів мовних особистостей, учасників конфлікту та ін. [17].

Класифікація видів мовної агресії, яка включає в себе десять бінарних опозицій:

1. Вербальна / невербальна.

Тут критерієм розмежування виступає природа знакових засобів вираження мовної агресії. До числа невербальних форм перш за все потрібно віднести жести. У кожній культурі [22; 52] існує своя система образливих, загрозливих, іронічних і т. п. жестів. До числа невербальних засобів вираження агресії можна також віднести мовчання (загрозливе, іронічне, протестуюче і т. п.).

2. Пряма / непряма.

Таке розрізнення є практично у всіх роботах з соціальної психології. Пряма (вона ж – явна) мовна агресія – результат комунікативного акту, іллокуція якого містить відкриту, очевидну ворожість. Це ядерні види прояву мовної агресії: образи, погрози, злопобажання (іноді містять табуйовану лексику). Наприклад:

- *You're just a pig brainless brute!*

- *Shut your filthy mouth bastard!*

Згідно з визначенням В. В. Дементьєва, непряма комунікація – змістовно ускладнена комунікація, в якій розуміння висловлювання включає сенси, що не містяться у власне висловленні, і вимагає додаткових інтерпретаційних зусиль з боку адресата [20]. Непряма (неявна, прихована) мовна агресія міститься в мовному акті, негативна іллокуція якого не впливає з сумарного значення, що входять до висловлюваних компонентів. Найбільш очевидно подібний тип впливу проявляється в мовних жанрах (актах, субжанрах) глузування, іллокутивна сила яких залежить від гри пресуппозиціями. Ситуація: жінка (А) середніх років в гостях у подруги (В), яка тільки що зробила ремонт:

B - Well, how are we now?

A - You know it didn't get any worse

Одним з найбільш поширених способів вираження непрямої агресії є іронія, на основі якої зазвичай будується насмішка. Розмова чоловіка з дружиною:

F - I'm tired!

M - You bet...you are a toiler. No need to discuss all the friends by phone!

3. Інструментальна / неінструментальна.

Ця диференціація також досить часто присутня в класифікаціях психологів. Іноді розрізняють агресію «обумовлену подразником» і «обумовлену спонуканням» [59].

Неінструментальна агресія – це агресія заради агресії, так би мовити, агресія в її чистому вигляді. Вона служить завданням розрядки за рахунок комунікативного партнера і зазвичай має афективний характер.

- *Fuck you, jerk!*

- *You are such a moron!*

Інструментальна агресія в комунікативному акті, крім іллокуції ворожої, містить ще й прагнення до досягнення будь-якої іншої мети.

- *Shut up! I'll blow your brains out!*

Інструментальну мовну агресію слід відрізняти від конфліктної мовної маніпуляції. У деяких формах ці способи мовного впливу важко розрізняються: критерієм диференціації слід зважати на прихований характер спонукання при конфліктній маніпуляції, яка в мовній дії, як і агресія, теж містить ілюзію прагнення до переваги, самоствердження за рахунок комунікативного партнера.

4. Ініціативна / реактивна.

Мовна агресія може бути засобом як нападу, так і захисту. У першому випадку ми маємо справу з агресією, яка виступає як би агресією першого порядку, реакцією на фрустрований фактор. Приклад: Викладач на лекції.

- How long you will disturb me with your chatter!

Реактивна агресія зазвичай виступає в якості агресії другого порядку і виконує функцію захисту від агресора (реального або уявного). Принцип, за яким будується сценарій реактивної агресії можна було б скорочено позначити, як «сам дурень».

- It seems to me that you do not quite understand the complexity of the situation.

- Of course you understand, but I don't. And in general you are the smartest!

5. Активна / пасивна.

Слідом за А. Бассом [10] виділяємо активну і пасивну різновиди мовної агресії. Подібне членування дуже нагадує вищенаведену діаду – ініціативна / реактивна. Однак тут є істотні відмінності. Реактивна агресія – це агресія на агресію; пасивна – агресія методом припинення контакту або демонстрація небажання в нього вступати. Мовчання – крайня форма пасивної мовної агресії. Пасивна мовна агресія демонструє принцип – «дайте мені спокій».

- Can you explain normally !?

- Listen, I'm not going to explain anything. And leave me alone!

Різновидом реактивної агресії, мабуть, слід вважати так званий комунікативний саботаж, який зазвичай проявляється в блокуванні запитань-відповідей комунікації методом відповіді питанням на питання [39].

Спілкування двох малознайомих людей заходить в глухий кут. Один з комунікантів (зітхнувши):

- *How, however, everyone looks at the same things differently*
- *Why should everyone look at everything the same way!?*

6. Безпосередня / опосередкована.

Цю опозицію можна виділити на підставі характеру комунікативного контакту. Вид безпосередньої мовної агресії протікає в рамках мовного акту, в якому комуніканти знаходяться в одному просторі і часі. Опосередкованою агресією можна вважати мовний вплив, здійснюваний в різних хронотопах. До типу безпосередньої мовної агресії можна віднести всі описані вище різновиди даного комунікативного феномена. Опосередкована агресія проявляється у вигляді заочних засуджень і обговорень, поширення пліток, що принижують людину, наклепу і т. п. По тому, що подібні мовні дії спрямовані на шкоду, їх можна віднести до особливого різновиду мовної агресії.

7. Спонтанна / підготовлена.

Критерієм диференціації в цьому випадку виступає своєрідність процесу породження висловлювання. Спонтанна агресія проявляється в рамках мовного акту, де мотив і комунікативний намір реалізується практично одночасно з їх словесним виразом. Як правило, це миттєва агресивна реакція на фрустрогенний фактор. Жінка чоловікові, який розбив чашку:

- *What have you done, you moron!*

Підготовлена агресія виникає в результаті «спланованої акції». Іноді вона стає виразом інтенції, комунікативного наміру, який оформився у фрустрованій свідомості протягом безсонної ночі, іноді – протягом ще більш тривалого тимчасового відрізка. Наші опитування потенційних агресорів показали, що досить часто колкість мовна особистість вимовляє не спонтанно, а подає як «домашню заготовку» [16].

Розмова двох наукових співробітників А і Б (Ситуація: один з них (А)

видає серійні збірники статей, в один з яких був запрошений В, але статтю вчасно не здав):

A - I haven't seen your publications for a long time. In my opinion, B died as a scientist.

8. Емоційна / раціональна.

У цій бінарній опозиції маркованим членом є раціональна агресія. Основний принцип диференціації – наявність / відсутність в мовної дії раціонального початку.

Як ми вже відзначали, емоційна агресія відноситься до ядерного виду досліджуваного мовного феномена. Зазвичай вона проявляється в рамках спонтанного мовного акту. Рідше емоційна мовленнєва дія використовує повну, розгорнуту модель формування мови. Емоційно-агресивні мовні дії зазвичай мають характер афекту.

- You are an asshole! Go to hell!

Раціональна агресія може бути спонтанною, але частіше це заздалегідь спланований мовний виступ. Як правило, вона знаходить вираження в різного роду непрямих формах впливу: колкість, жарти, іронія. Основна ознака раціональної агресії полягає в прагненні мовця на усвідомленому рівні враховувати при досягненні перлокутивного ефекту особливостей комунікативної ситуації і особистісних властивостей адресата мовлення. У деяких випадках агресор свідомо віддає перевагу саме афективним грубим прийомам впливу. Наприклад: В кафе. До столика, за яким сидять пристойно одягнені молоді люди, намагається підсісти відвідувач «бомжеватого» вигляду:

- Man, slide over. There is a free table. You did not understand. Get the fuck out of here!

9. Сильна / слабка.

Виділення цієї опозиції необхідно для вимірювання перлокутивного ефекту агресивної дії. Сильна агресія стає результатом мовного акту, здатного вплинути на зміну емоційного стану комунікативного партнера, викликати у

нього сильну фрустрацію, почуття приниження, страху і т. п.

- *Shut up! I'll make hamburger out of you.*

При цьому інтенсивність мовного впливу не залежить безпосередньо від грубості, «випрямлення» мовного акту. У деяких випадках ефект сильної фрустрації може стати наслідком отруйного жарту або колкості.

- *Imagine, I go to the department, and she is sweet to me like this: «- Oh, how bad you look today! Do you feel bad?» Spoiled the mood! There is still some kind of sediment!*

10. Ворожа / неворожа.

Агресія неворожа найчастіше присутня в неофіційному дружньому спілкуванні, найчастіше – чоловічому, але не тільки. Вона схожа на жартівливі (іноді дуже відчутні) стусани, поштовхи і удари, якими жартома обмінюються здорові і життєрадісні молоді люди. Тому неворожа мовна агресія – показник психологічного здоров'я, якщо завгодно – нормальності відносин, які пов'язують друзів.

Здорові дружні відносини відображають особливе життєстверджуюче світовідчуття колективу, яке М. М. Бахтін назвав карнавальним. Це особливий стан, за своєю тональністю, смисловим наповненням протилежний офіційно-тоталітарної однодумності. Воно несе в собі оптимізм народно-сміхового світосприйняття, «звільнення від панівної правди існуючого ладу, тимчасове скасування всіх ієрархічних відносин, привілеїв, норм і заборон», і реалізується в «особливій формі вільного фамільярного контакту між людьми» [5], де «створюється особливий ідеально-реальний тип спілкування між людьми, неможливий в звичайному житті. Це вільний фамільярно-майданний контакт між людьми, що не знає ніяких дистанцій між ними» [5].

Саме таким світовідчуттям пронизане неофіційне дружнє спілкування, в якому можна почути як би агресивні мовні виступи: інвективи, посили зі згадуванням «непристойних» частин тіла, злопобажання, загрози і т. п. Неворожа агресія – це агресія лише за формою. При всіх ознаках агресивності основна інтенція мовного акту не містить прагнення принести

шкоду співбесіднику. В повсякденному персональному дискурсі мовна агресія знаходить вираз у різних мовних актах, які в загальному дискурсивному просторі або виступають у вигляді самостійних жанрових утворень (субжанрів), або (частіше) стають внутріжанровою тактикою, які визначають зміст сюжетних поворотів у розвитку мовної інтеракції. На підставі аналізу одного з найбільш конфліктних мовних жанрів сварки можна виділили вісім агресивних субжанрів (мовних актів, тактик) – загроза, інвектива (образа), обурення, звинувачення, докір, образа, насмішка, демонстрація образи, тактика загрозового мовчання [17].

Подальші дослідження повсякденного спілкування поповнили номенклатуру агресивних комунікативних актів, які виступають внутріжанровими тактиками конфліктної мовної взаємодії: прокляття, злопобажання, відсилення, грубе припинення комунікативного контакту і констатація некомпетентності (п'ять тактик). Проілюструємо кожен з виділених тактик:

1. Тактика прокляття.

Мовний акт прокляття сходить до найдавніших формул магічних заклинань і в зв'язку з цим може бути віднесений до фундаментального архетипового пласту мовного колективного несвідомого етносу. У чистому своєму вигляді в сучасній розмовній мові зустрічається рідко. Значно частіше подібний мовний акт можна зустріти в політичному дискурсі [21].

- *Damn you! You filthy bastard!*

2. Тактика злопобажання.

Як і прокляття злопобажання генетично походять від чорної магії, від стародавніх ритуалів, моделі яких широко використовує повсякденна комунікація.

- *Bone factory's the right place for you!*

3. Тактика відсилення.

Посилення експресії субжанра відсилення найчастіше відбувається шляхом використання обценної лексики, шляхом «злому табу».

- *Go fly a kite! You're like a pain in the butt.*

4. Тактика грубого переривання комунікативного контакту.

- *Shut up your trap!*

5. Тактика констатації некомпетентності. Дружина дочці (в присутності батька):

- *Our dad's hands grow from one place.*

Виявлення та опис тактик агресивного впливу в реальних багатоактних дискурсах (усних і письмових) може стати базою кількісно-якісного аналізу мови з точки зору рівня її агресивності. Такий аналіз дозволяє об'єктивно визначити рівень мовної культури автора висловлювання в аспекті дотримання етичної складової мови: чим вище ступінь агресії дискурсу, тим нижче показник мовної культури.

Агресія в тій чи іншій мірі властива всім мовним особистостям. Але ступінь агресивності персонального дискурсу, форми прояву цього комунікативного феномена у різних людей не просто неоднакові, але, суто індивідуальні. Саме тому аналіз мови конкретної мовної особистості в аспекті її агресивності дозволяє відрізнити її від мови інших користувачів мови. Більш того, можливість об'єктивного «вимірювання» ступеня агресивності особистісно-орієнтованого дискурсу індивіда дозволяє виробляти комунікативну діагностику, виявляти соціально-психологічну компетентність (або ущербність) особистості.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ КІБЕРБУЛІНГ

3.1. Формати реалізації кібербулінгу

Напружена соціально-економічна і політична ситуація, наслідком якої є комунікативна агресивність суспільства, а також різке зниження рівня мовної культури в цілому привели до того, що випадки вербальної агресії почастишали. Багато слів і виразів сучасної мови, які ще два десятиліття тому визначалися як недруковані, зараз характеризуються загальноновизнаним вживанням і розглядаються як норма спілкування. Однією з причин більш частого використання мовної агресії є також невміння учасника комунікації вирішити проблему прийнятним способом, що може призвести до конфліктів.

В цілому, вчені виявили 3 групи факторів, що викликають вербальну агресію: особистісні, ситуаційні та громадські. Кожна група також ділиться на психобіологічні і соціальні фактори [41].

Серед особистісних психобіологічних факторів агресивної поведінки виділяють: вік, темперамент, вроджену агресивність, стать; до особистісних соціальних чинників відносять гендерний тип особистості, а також соціальний статус, рівень освіти, рівень загальної і мовної культури та ін. До ситуаційних факторів відносять, в першу чергу, поведінку співрозмовника, а також фізичний і психічний стан комунікатора. Соціальні чинники – це національний менталітет, а також властиві даному суспільству етнолінгвокультурні норми комунікативної поведінки [41].

Внаслідок того, що «найважливішою формою вираження емоцій у людини є мова», сутність мовної агресії як особливого типу мовної поведінки полягає в тому, що реакції на різні негативні емоційні подразники перетворюються у внутрішні процеси, пов'язані з мовнорозумовою діяльністю [41].

Більш того, на думку Ю. В. Щербініної, комунікативна поведінка буде розцінюватися адресатом як агресивна тільки при наявності елементів «образливого спілкування» і «словесного вираження негативних емоцій, почуттів або намірів в образливій, грубій, неприйнятній в даній ситуації формі» [61]. Таким чином, вербальна агресія – це, перш за все, порушення деякої комунікативної норми.

Вербальна агресія як іманентна характеристика сучасного суспільства проникла в усі сфери людської діяльності, включаючи мережу Інтернет, яка, будучи відкритим інформаційним простором, надає можливості безпосередньої участі читачів в діалозі, який будується навколо події, що викликає протилежні або неоднозначні реакції [3].

Інтернет надає кілька віртуальних майданчиків, які забезпечують можливість віртуального спілкування і коментування - це соціальні мережі, які організовують спілкування користувачів певного веб-сайту, найпоширенішими серед яких є «Facebook» і «Twitter», а також різноманітні інтернет-форуми, онлайн-ігри та ін.

Для того, щоб прокоментувати будь-яку новину на форумі або вступити в комунікацію, користувачеві необхідно пройти процедуру персоніфікації, яка полягає у створенні власного особистого профілю, в якому людина сама вибирає ступінь вірогідності видаваної інформації. Наприклад, він може ввести правдиву особисту інформацію, а може діяти під «ніком», використовуючи при цьому чужі персональні дані, що надає можливість анонімного спілкування.

Виключно анонімність як одна з особливостей інтернет-комунікації стирає прийняті в соціумі межі етики взаємодії; дозволяючи комунікантам дотримуватися агресивної лінії комунікативної поведінки. Агресія в інтернет-дискурсі як соціально-психологічний феномен має різноманітні форми. При цьому важливо відзначити, що дані форми агресії вербалізуються засобами різних рівнів мови, частіше спостерігається застосування лексичних, синтаксичних, граматичних і графічних засобів.

Кібербуллінг проявляє себе на різних інтернет-майданчиках і може приймати різні форми поширення: від агресивних повідомлень в соціальних мережах і на форумах до відкритих публікацій в інтернет співтовариствах.

Залежно від мотивації до цього заняття і стилю його здійснення визначені наступні чотири категорії людей, що займаються електронним цькуванням:

- 1) «ангел помсти» – відчуває себе правим, часто мстить за те, що виявився жертвою буллінгу в реальному житті;
- 2) «прагнучий влади» – схожий на традиційного переслідувача, хоче контролю, влади і авторитету, однак може бути менший і слабший жертви;
- 3) «протівна дівчисько» (може бути, як хлопцем, так і дівчиною) – займається кібербуллінгом заради розваги, пов'язаного з залякуванням інших;
- 4) «ненавмисний переслідувач» – включається в кібербуллінг по інерції слідом за отриманими негативними повідомленнями про кого-то, часто в результаті непрямого цькування, в яке його втягують як свідка або співучасника [44, с. 47].

Як і традиційний буллінг, кібербуллінг може бути двох видів – прямий і непрямий [7, с. 154]. Прямий кібербуллінг – це безпосередні атаки на жертву через електронні листи або повідомлення на різних інтернет-платформах. Подібний вид електронного цькування характеризується різноманітністю форм поведінки буллера, починаючи від того, що він не сприймає всерйоз жартів і закінчуючи психологічним віртуальним терором, який може трагічно закінчитися для жертви. При непрямому кібербуллінгу в процес цькування жертви залучаються інші люди, причому не завжди за їх згодою. Так, буллер може зламати акаунт жертви і розсилати з цього аккаунта інформацію, руйнуючи комунікативне поле жертви і породжуючи сумніви в її моральних якостях. В цілому агресивна віртуальна комунікація має суттєві відмінності від реального спілкування людей, які проявляються в анонімності буллера, відсутності співпереживання жертві, неконтрольованості і тривалому зберіганні травмуючої інформації [26].

Учасники мережевого спілкування часто використовують форми вираження думок, далекі від традиційних лексичних норм. Так, в текстах твітів зустрічаються аббревіатури, що відображають, по суті, реакцію або емоції користувача (*OMG – Oh my God, WTF – what the fuck*), різні скорочення (*u – you, bout – about*), навмисні орфографічні помилки, друкарські помилки і т. д.

З лінгвістичної точки зору лексична форма їх подання далека від традиційної, що робить практично неможливим їх автоматичний аналіз до тих пір, поки вони не будуть нормалізовані. Тому ретельний аналіз емпіричного матеріалу дозволив виявити в масиві твітів всі слова, що підлягають лексичній нормалізації.

Докладний аналіз відібраного матеріалу дозволив виявити засоби реалізації кібербулінгу на різних мовних рівнях. Так, вкрай рідко подібні засоби є граматично і стилістично маркованими (відповідно, 2% і 5% всіх досліджених засобів). Даний факт пов'язаний з певним емоційним перевантаженням буллера, бажанням економити свої ментальні зусилля, зробити образу, приниження, загрозу лаконічними, простими і зрозумілими для жертви. Більш частотними виявилися графічні індикатори електронного цькування (13%), які служать в віртуальному спілкуванні елементами створення смислової значущості певних одиниць тексту.

Виходячи з результатів дослідження, найбільш вживаними виявилися лексичні маркери кібербулінгу (80%). Детальний аналіз лексичної специфіки англomовних твітів дозволив визначити конкретні засоби реалізації кібербулінгу.

До лексичних маркерів відносяться:

1) табуована та обценна лексика (однокомпонентна, двокомпонентна, трьохкомпонентна і багатокомпонентна) – використовується як засіб яскраво вираженою вербальної агресії з метою соціальної дискредитації жертви, маніпулювання нею шляхом підкреслення власної переваги. До цього пласту лексики можна віднести слова *bastard, freak, moron, dirty cow, pussy eater, eat*

my shorts, dirty son-of-a-bitch, worthless excuse for a human being та ін., які явно вказують на наявність в твіті електронного цькування. У більшості випадків подібна лексика підвищує емоційність висловлювання адресанта і служить свого роду показником його приналежності до «своїх». Наприклад, *You have to be a supreme dickhead asshole to make someone like me look humane;*

2) слова, які називають поняття, пов'язані з інтимним життям людини – часто використовуються буллером для того, щоб зачепити почуття жертви, принизити і образити її. У багатьох мовах назви статевих органів і видів статевих актів відносяться до табуйованої лексики і часто використовуються з метою висловлення високого ступеня агресії адресанта. До складу цієї групи входять слова *ass, choad, penis, tities, vagina* і т.п. Досить велика частота вживання подібної лексики (28%) свідчить про те, що англомовні булери активно вдаються до використання таких лексичних одиниць для досягнення перерахованих вище цілей. Наприклад, *Maybe if your personality was not as dry as your vagina your crush would be in your DMs and not mine, Kelly. Look at you, another;*

3) слова, які називають поняття, пов'язані з сексуальною орієнтацією та сексизмом – часто для досягнення зазначених вище цілей жертвам приписують і / або підкреслюють їх нетрадиційну сексуальну орієнтацію або сексистську приналежність, використовуючи слова *gay, lesbiana, pedophile / pedo, sexist, trans* і т. д., причому адресат необов'язково є представником сексуальної меншини. В даному випадку акцент робиться на негативну конотацію цих лексичних одиниць, наприклад, *You're a bit flipping sick. Sorry for replying to your phedo crap;*

4) слова, що виражають побажання зла і смерті – використання подібних лексичних одиниць обумовлено сильною особистою неприязню і навіть ненавистю буллера до жертви. Вживання таких лексичних одиниць як *commit a suicide, die in inferno, slit your wrists, stop breathing* і т. п. показує, що буллер хоче підкреслити свою перевагу над жертвою, довести свою велич;

5) слова, що виражають приниження і образу людини – найчастіше

використовують, коли кібербулінг відбувається за схемою «кілька буллерів – одна жертва». Лексичні одиниці *cocky, dull, foul, ignorant, stupid* та ін. спрямовані на піддрив самооцінки і самоповаги жертви через її постійну критику і применшення її здібностей. Таким чином буллер прагне продемонструвати над нею свою владу;

6) слова, які називають поняття, пов'язані з національною приналежністю і расизмом, типу *blackface, hack, nigger, racist, sociopath* і т.п. – дозволяють агресору нанести жертві не тільки моральну, а й соціальну шкоду;

7) слова, які називають тварин вживаються як образи. Подібні лексичні одиниці переходять в категорію слів-інвектив нарівні з традиційною ненормативною лексикою. Використання таких зоо-порівнянь як *cow, donkey, pig, rooch, sheep, worm* і т.д. прирівнює характеристики жертви до характеристик тварин, що принижує її статус в суспільстві і підвищує самооцінку буллера за рахунок її приниження;

8) слова, які називають людей з обмеженими фізичними та розумовими можливостями – основна мета використання даної лексики полягає в намірі принизити честь і гідність жертви, зменшити її соціальну привабливість, зруйнувати її як особистість. Буллер часто використовує лексику, яка вказує на обмежені розумові можливості жертви, коли жертва розумніша за нього, а буллер хоче довести зворотне. До складу цієї групи входять слова *deaf, cripple, imbecile, moronic, weak-minded* і т.п.

В якості окремого класу маркерів кібербулінгу були виділені ідеографічні знаки (емодзі), що вказують на агресивну невербальну поведінку буллера. У сучасному віртуальному спілкуванні емодзі стали займати особливе місце в зв'язку з можливістю передавати емоції і емоційні стани комунікантів. Ці графічні одиниці можуть не тільки посилити агресивний ефект висловлювання, а й служити в якості самостійного твіту. До найбільш використовуваних невербальних маркерів даної деструктивної стратегії відносяться емодзі «середній палець», який є непристойним жестом і

служить прямою образою або грубою вимогою виконати будь-яку дію; емодзі «блювота», що говорить про те, що буллер відчуває якусь неприязнь до жертви, і це почуття викликає у нього блювоту; спільне вживання «злого» емодзі з емодзі, що «лається», які висловлюють невдоволення, а також злість буллера щодо своєї жертви. Емодзі «ніж» і «пістолет» відображають вкрай агресивний намір буллера застосувати силу при реальному спілкуванні, аж до фізичного знищення жертви.

Необхідно відзначити, що окрема лексична одиниця здатна виступати в якості самостійної буллінг-репліки або навіть цілого твіту, що в значній мірі спрощує вплив навмисної віртуальної вербальної агресії на жертву кібербуллінгу.

Таким чином, лексичні особливості розглянутої деструктивної стратегії в цілому обумовлені властивою інтернет-комунікації гібридністю, об'єднанням різних типів дискурсу, відкритістю і динамічністю. На вибір лексичних засобів впливають такі тенденції функціонування віртуального спілкування: анонімність користувача, максимальна компресія інформації, емоційна насиченість і посилення експресивності повідомлень.

3.2. Прагматичний аналіз комунікативної ситуації кібербуллінгу

Конфліктна ситуація кібербуллінгу актуалізується у двох площинах – когнітивній та дискурсивній. З одного боку конфлікт – це зіткнення та протидія двох концептуальних систем – агресора та жертви, протиставлення їх інтересів та потреб. З іншого боку, конфлікт реалізується у комунікативному середовищі за допомогою вербальних та невербальних засобів. Будь-якою комунікативною діяльністю людини керують потреби, що є реакцією на зовнішні та внутрішні чинники. Так, наприклад, поведінкою учасників комунікативної ситуації кібербуллінгу можуть керувати потреби саморепрезентації, домінування, приниження, захисту тощо. У свою чергу,

потреби формують інтенції, усвідомлення яких надає змогу визначити мету подальшої діяльності. Мета визначає шляхи та засоби комунікативної поведінки, яка має бути спрямована на задоволення потреб. Всі ці процеси відбуваються у когнітивній площині, де відбувається взаємодія та трансформація концептуальних елементів, внаслідок яких вибудовується концептуальна схема поведінки та прогнозуються її наслідки у вигляді очікуваного перлокутивного ефекту. Тому, слід наголосити на тому, що прагматичні компоненти комунікативного процесу мають невербальну природу, тобто концептуалізуються у свідомості на домовному рівні.

Концептуально-прагматичні компоненти конфліктної ситуації певного виду частково проявляються в дискурсі. Точніше сказати, що ці елементи його проектують та конструюють за допомогою комунікативних вербальних та невербальних засобів. Відповідно, інтерпретація дискурсивних епізодів дозволяє покроково встановити принципи комунікативної взаємодії учасників дискурсу у зворотному порядку: від комунікативних засобів реалізації до потреб, які стимулюють когнітивну, а, згодом, і комунікативно-дискурсивну діяльність. Внаслідок цього, доречним видається аналіз конкретних фрагментів дискурсу, що актуалізують комунікативну ситуацію кібербулінгу, для встановлення тактико-стратегічного комплексу суб'єктів дискурсу, яким і визначається їх поведінка.

3.2.1. Комунікативна ситуація харасменту

Під кіберхарасментом (або кібердомаганням (-пригнобленням)) розуміють діяльність, що актуалізується у вигляді низки систематичних повідомлень з боку однієї або декількох осіб, що містять образи, погрози та/або вимоги, які здатні викликати стан фрустрації. Харасмент наближається до поняття флеймінгу за характером агресивної діяльності, але різниться за певними характеристиками комунікантів. На відміну від флеймінгу,

продуцент харасменту спрямовує агресію на конкретну людину, яка не вступає з ним у перепалку і не публікує повідомлень подібного агресивного характеру. Жертва кіберхарасменту обирає захисні стратегії, тоді як агресор зосереджується лише на нападі упродовж усього комунікативного процесу. Повідомлення зазвичай мають образливий, наполегливий та повторювальний характер і здатні, як вже зазначалося, викликати у жертви роздратування, тривогу та стрес [9, с. 180].

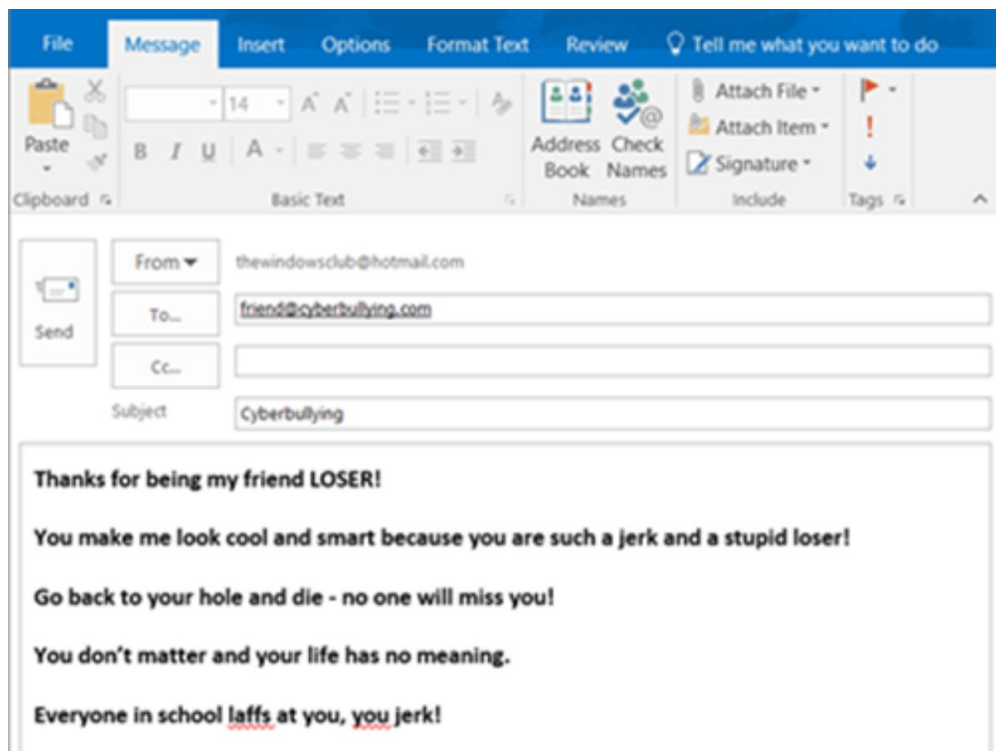

Рис. 3.1. Приклад кіберхарасмента

Агресивні дії продуцента харасменту є експліцитними, активними, емоційними, сильними та ворожими, про що свідчать засоби актуалізації даного агресивного впливу: емоційні риторичні запитання, експресивні та модальні, експресивні одиниці та експресивні ненормативні інвективи, що висвітлюють агресивний стан мовця, його інтенції, та підсилюють регулятивний вплив за рахунок власного (позаконтекстуального) прагматичного потенціалу.

Існують різні форми кіберхарасменту, включаючи, але не обмежуючись

цим, кібер-переслідування, порнографію без згоди, гендерні наклейки та переслідування, вимагання, загрози зґвалтування та смерті, «докінг» та торгівля людьми електронним способом.

Кіберхарасмент може проявлятися як різні форми насильства, включаючи сексуальне, психологічне та, як свідчать тенденції зростання, економічне, внаслідок чого поточний або майбутній статус роботи жертви порушується через інформацію, опубліковану в Інтернеті.

Кібер-переслідування – це переслідування за допомогою електронної пошти, текстових (або Інтернет) повідомлень або Інтернету. Переслідування передбачає неодноразові випадки, які можуть бути чи не бути окремими діями, але в поєднанні підіривати почуття безпеки та бути причиною страждання, страху або тривоги жертви.

Дії кібер-переслідування можуть включати:

- надсилання електронних листів, текстових повідомлень (SMS) або миттєвих повідомлень, що є образливими або загрозовими;
- розміщення образливих коментарів щодо респондента в Інтернеті;
- обмін інтимними фотографіями або відеозаписами респондента, в Інтернеті або за допомогою мобільного телефону.

Щоб розглядатись як кібер-переслідування, ці дії повинні відбуватися неодноразово і здійснюватися однією і тією ж особою.

Кібердомагання може приймати різні форми:

- небажані електронні листи сексуального характеру, текстові (або Інтернет) повідомлення;
- невідповідні або образливі досягнення на веб-сайтах соціальних мереж або в чатах в Інтернеті;
- загрози фізичного та / або сексуального насильства електронною поштою, текстовими (або в Інтернеті) повідомленнями;

- мова ворожнечі, що означає мову, що зневажає, ображає, загрожує або націлює людину на основі її особистості та інших рис (наприклад, сексуальної орієнтації або інвалідності).

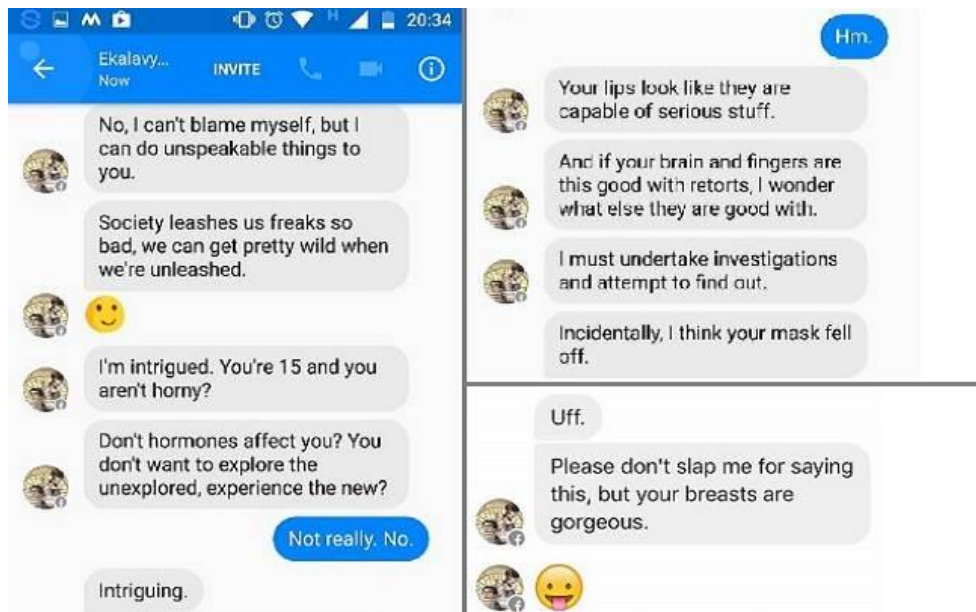

Рис. 3.2. Приклад кібердомагання

Специфічну форму харасмента здійснюють так звані грифери (griefers) – гравці, які цілеспрямовано переслідують інших гравців в багатокористувацьких онлайн-іграх. Вони націлені на руйнування задоволення від гри у інших гравців, активно використовують лайку, блокують окремі області гри і шахраюють. Це поєднання вандалізму з цькуванням, в «матеріальному» світі нагадує поведінку дітей, які приходять розтоптати пасочки, зліплені дітьми молодшого віку в пісочниці, позбавляючи їх відразу задоволення і отриманих досягнень. Відомі й більш екстремальні методи – наприклад, в одній грі була розміщена спеціально створена миготлива панель з рухомими об'єктами, яка повинна була стимулювати у гравців епілептичний напад. 95% любителів віртуального світу «Second life» повідомили про те, що їм зустрічалися грифери.

Крім того, сором, тривогу або страх можуть викликати так звані сексти.

Секстинг – (sexting, від англ. Sex – секс і text – текст) – це розсилка або публікація фото- і відеоматеріалів з оголеними і напівоголеними людьми. Чим старше діти, тим вище ймовірність їх залучення в секстинг. За даними дослідження, 10% молоді 14-24 років відправляли або публікували зображення самих себе з сексуальним підтекстом, 15% отримували такі повідомлення безпосередньо від когось іншого [70]. Серед учасників дослідження американської національної кампанії з попередження підліткової і небажаної вагітності 71% дівчат і 67% юнаків відправляли «сексти» своїм романтичним партнерам; 21% дівчат і 39% юнаків відправляли картинки з сексуальним підтекстом людям, з якими їм би хотілося мати романтичні стосунки; 15% юнаків і дівчат відправляли їх знайомому тільки по онлайн-спілкуванню. Якщо частина людей розсилають такі повідомлення в рамках гармонійних відносин всередині пари, то інші переслідують при цьому мети цькування і нанесення шкоди, наприклад, викладаючи в Інтернет фотографії оголеної колишньої подруги в якості помсти за хворобливий розрив відносин.

3.2.2. Комунікативна ситуація троллінгу

Термін «троллінг» походить від англ. trolling, що означає ловлю риби на блешню. А той, хто здійснює троллінг, називається троллем, що створює асоціацію з ловцем на приманку.

Принципова відмінність троллінгу як агресивного типу мовної поведінки від реальної комунікації визначається наміром і характером спілкування. Унікальність ситуації інтернет-спілкування полягає в тому, що такі його особливості, як анонімність і рівний доступ всіх учасників до комунікативного простору, позбавляє агресивні мовні дії прагматичного сенсу. Мовна агресія в реальній комунікації майже завжди спрямована на вирішення конкретних комунікативно-прагматичних завдань, таких як

отримання інформації, перехоплення комунікативної ініціативи, створення негативного іміджу співрозмовника та ін., а кінцева мета агресора – захоплення комунікативного простору і перетворення діалогу в монолог.

Однак в інтернет-комунікації домогтися мовного домінування і перетворити діалог в монолог неможливо. Тролінг тут має діаметрально протилежну мету – ініціювати або активізувати комунікативний процес. Якщо в реальності комунікації конфлікт є «побічним продуктом» агресивної мовної поведінки, то для троля – це стратегічна мета, що визначає ефективність мовної дії. Відповідно комунікативної невдачею троллінгу буде відсутність реакції на дані агресивні дії [13, с. 109-116].

Автори сайту www.dotrollsreallyexist.blogspot.ru підкреслюють саркастичний і провокаційний характер троллінгу, визначаючи його як *«sarcastic, false or rude remarks intended to annoy innocent individuals»* – саркастичні, помилкові і грубі зауваження, спрямовані на невинну людину. Наприклад, серед коментарів до статті про протести в аеропортах після наказу Трампа про обмеження в'їзду мігрантів з мусульманських країн можна зустріти такі приклади троллінгу президента Америки:

T Francis Curran: Worst. President. Ever.

Ahmed Subki: He has proven himself to be the worst ever and it is only the beginning!

Eric John: And this is just Week 2. Only 206 left to go ... [75].

У наведеному вище прикладі агресія виражається за допомогою оціночного прикметника *bad*, використовуваного в найвищому ступені. У першому коментарі невдоволення президентом підкреслюється і синтаксично, за допомогою парцеляції.

Всі три коментаря відрізняє застосування підсилювальних прислівників: *ever, only, just*. Третій коментар являє собою саркастичне зауваження про те, що це тільки другий тиждень президентського терміну Дональда Трампа, залишилося всього 206.

На цьому ж сайті представлено відео першого звернення Дональда

Трампа в якості президента до конгресу США. При перегляді даного відео, увагу глядача привертає факт, що після кожної обіцянки, сказаної президентом, в середині екрану з'являється питання: «*BUT HOW?*».

Таким чином, за допомогою повтору риторичного запитання «*BUT HOW?*» і графічно, за допомогою великих літер, автори даного відео висловлюють негативне ставлення і недовіру до нового президента.

Існує кілька прийомів троллінгу. Один з них відомий в риторичі як «шокова» техніка і являє собою агресивне спростування спільної думки. При цьому обов'язкова умова такого троллінгу – різке розходження з оцінкою більшості учасників комунікації. Інша техніка – відомий риторичний прийом переходу на особистості. Зазвичай цей вислів, що містить різко негативну оцінку будь-кого з учасників комунікації.

Іншою технікою є такий відомий риторичний прийом, як перехід на особистості. Як правило, це висловлювання, яке містить різко негативну оцінку кого-небудь з учасників комунікації.

Переважно, мішенню вибирають найбільш авторитетного учасника дискусії. Оцінка може зачіпати його особистісні якості або його компетентність щодо обговорюваної проблеми.

Також досить поширена така тема троллінгу, як негативна оцінка комунікативної компетентності мовного партнера, що виражається у вказівці на мовні помилки, відсутність необхідних для спілкування лінгвістичних знань і т. д. [13].

Одне з перших згадок троллінгу в англomовній літературі належить Д. Донат (J. Donath), що присвятила статтю проблемам фальсифікації ідентичності у віртуальному співтоваристві. Для неї ключовою характеристикою троллів є не стільки провокативність їхніх комунікативних актів, скільки гра з ідентичністю, що виражається у створенні фейкової (несправжньої, підробленої) особистості. Вона визначає троллінг як «гру в фальсифікацію особистості, що розігрується інтернет-користувачем без згоди інших учасників конкретної комунікативної ситуації». Дослідниця описує і

наслідки троллінгу, розглядаючи їх як суто негативні: «Троль здатний зірвати обговорення, дати користувачам погану пораду і послабити почуття взаємної довіри в суспільстві».

Д. Донат наводить ряд прикладів мережевого троллінгу, цитуючи форуми спільнот, в яких звичайні користувачі, що не були троллями, задавали досить наївні питання, що стосувалися, скажімо, покупки велосипеда, або способів відучення домашньої кішки дряпати меблі, і були розцінені іншими користувачами, як троллі, саме через щирості, наївності і загальнодоступності запитуваної ними інформації. Досить цікавий той факт, що підставою для того, щоб поставити під сумнів щирість намірів співрозмовника і запідозрити в ньому тролля, є його недосвідченість і непроінформованість в обговорюваній темі. Інтернет, який зробив доступною інформацію практично будь-якого рівня складності, як би позбавляє людину можливості бути наївним і необізнаним, не знати чого-то, бути «не в курсі справи». «Наївність» запитань або висловлюваних тез, як зазначає Д. Донат, викликала велику підозрілість серед учасників дискусій, які в основному завершувалися закликами покинути форум / чат, адресованими користувачам, «розпізнаних» як троллі. Таким чином, троллінг в роботі Д. Донат трактується як деструктивна комунікативна стратегія, заснована на порушенні принципів діалогу, зловживанні троллями довірою інших користувачів, застосування маніпуляторних практик і провокації.

Схожої точки зору дотримується ряд інших англomовних дослідників, так, наприклад, С. Херинг (S. Herring) і співавтори визначають троллінг як «залучення людей в безглузду дискусію, що забирає багато часу», а головною метою тролля вони вважають «втягування в дискусію найбільш вразливих і наївних користувачів».

Д. Донат зазначає, що основним мотивом дій тролля є його егоцентрично-гедоністичні стремління, бажання розважитися, отримати задоволення від успішної троллінгової атаки, опинитися в центрі багато-користувальницької дискусії і спровокувати конфлікт. Уявлення про те, що

конфлікт – це основна мета троллінгу, а агресія – основний метод, вельми поширене. Так, К. Хардакер (C. Hardaker) в своєму дослідженні, присвяченому аналізу користувальницьких визначень троллінгу з метою виробити академічний підхід до цього феномену, розглядає різні типи «неввічливої» комунікації, проводячи диференціацію між «грубою», «конфліктною», «нечемною», «образливою» комунікативною поведінкою. Вона пише про чотири критерії, при наявності яких можна ідентифікувати пост як троллінг: aggression – агресія, deception – обман, disruption – руйнування, success – успіх.

Агресія передбачає образливу поведінку, ненормативну або грубу лексику, мета агресивної поведінки – розлютити і викликати відповідну агресію у користувачів. Під обманом розуміється розмита ідентичність тролля, коли інші користувачі не можуть відрізнити «щиру» людину, що є новачком на форумі, або недосвідченого в проблематиці спільноти, і тому задає наївні питання, від удавальника, який прикидається цим наївним користувачем. Під руйнуванням маються на увазі висловлювання, спрямовані на порушення ходу конструктивного спілкування, втягування користувачів в тривалу, беззмістовну, безглузду і непродуктивну дискусію, при цьому мовні стратегії тролля можуть бути не агресивними і не образливими. Успіх тролля, на думку К. Хардакер, полягає в тому, щоб якомога довше не бути розпізнаним як тролль і досягти своїх цілей. Подібні ідеї висловлюються і вітчизняними авторами, які вважають, що троллінг «придбав статус значущого соціально-психологічного феномена, який надає деструктивний вплив як на індивідів – об'єктів впливу, так і на атмосферу комунікативної взаємодії віртуального співтовариства в цілому. Будучи засобом агресивного впливу, що породжує відповідну агресію, троллінг є одним з найдієвіших і практично некараних механізмів жорсткої маніпуляції». Отже, як ми бачимо, феномен троллінгу у вітчизняній і англomовній літературі розглядається переважно як негативне явище, в ньому найчастіше вбачають джерело агресії і руйнування етики спілкування.

Тролінг, як було зазначено вище, в більшості випадків супроводжується фальсифікацією ідентичності, троллі використовують найрізноманітніші тактики уникнення дійсності – від повної анонімності – створення «безстатевого» мережевого аккаунта, з відсутніми ідентифікаційними характеристиками до створення фейкових персонажів. Існують численні типології троллінгу і троллів, створені інтернет-користувачами, які на своєму досвіді зіткнулися з троллінговою атакою. Найбільш поширеною типологією є поділ троллінгу на два види – «товстий» і «тонкий». «Товстий» троллінг досить просто розпізнати, його складовими можуть бути агресивна поведінка, образливі висловлювання та явні порушення правил мережевого етикету та етики міжособистісного спілкування. На відміну від «товстого» троллінгу, «тонкий» троллінг набагато складніше розпізнати. «Тонкі» троллі мають розвинені навички маніпуляції і ведення дискусії. «Тонкий» троль добре поінформований про правила, прийняті у суспільстві, де він орудує, він обізнаний про проблемні і больові точки, ерудований, володіє психологічними прийомами, не допускає грубих порушень безпосередньо, часто змушуючи адміністрацію форуму або чату діяти агресивно і порушувати власні правила. Успішно здійснений «тонкий» троллінг може навіть не бути виявлений учасниками дискусії.

Тонкий троллінг розглядається самими троллями як особливий вид мистецтва. Джейм Кочран (Jaime Cochran), яка брала участь в телепрограмі «Insight trolls special», присвяченій сприйняттю троллінгу в суспільстві, і ідентифікує себе як тролля, порівнює троллінг з актами перформансу. «Тролінг – це мистецтво, це спосіб пробудження емоцій».

Вона вважає, що метою троллінгу не є образа, а вже тим більше, нанесення душевних ран співрозмовникам: «Я не намагаюся зачепити почуття людей, їх душу, мене більше цікавить їх здатність, а точніше нездатність логічно мислити». Нетактовність і агресія, на думку Д. Кочран, збіднюють і дискредитують мистецтво троллінгу, те ж саме відбувається, якщо троллінг розглядається як спорт. Вона виявляє в троллінгу потужний

гносеологічний потенціал. Користувачі мережі надзвичайно гостро реагують на критику на свою адресу, причому, чим більше стереотипної, тривіальної і штапованої виявляється їхня точка зору, чим слабкіша їх аргументація, тим більше нетерпимі вони до співрозмовника з альтернативними поглядами на обговорювану проблему.

Д. Кочран пояснює, що саме в спілкуванні з такою аудиторією вона найохочіше використовує техніки троллінгу, по-перше, для того щоб отримати задоволення від процесу, по-друге, для того щоб спонукати людей критично переглянути свої погляди, по-третє, для того щоб зробити цей серйозний світ трохи менш серйозним і пафосним і трохи більше комічним, привнести в нього ігровий елемент. Резюмуючи свої слова, вона заявляє: *«Тролли відкривають комічний вимір світу»* (*«Trolls are undoing the world as laughable»*).

Звісно ж, що всупереч негативним оцінкам, троллінг як соціокультурне явище і як комунікативна стратегія являє собою набагато складний феномен, який може бути розглянутий як сучасна форма трікстеріанства. Термін «трікстер» був введений в активне використання американським антропологом П. Радінім, що почав дослідження архетипу трікстера в міфології індіанців Віннебаго. Пізніше фігура трікстера стала об'єктом дослідження в різних областях культури-філософського і антропологічного знання, в результаті трікстер був визнаний не тільки центральним образом архаїчної міфології, але одним з основоположних архетипових персонажів людської культури в цілому.

У перекладі слово «трікстер» означає «ошуканець», «спритник». Однак трікстер як архетипний персонаж має цілу низку рис: «обманщик, провокатор, дурень, наївний і недалекий і в той же час, хитрун, спритник, маніпулятор – всі ці риси одночасно властиві трікстеру ». Трікстер – джерело конфліктів, які можуть викликати неприємності і на нього самого. Він завжди одночасно і творець, і руйнівник, і обманщик, і жертва обману. Ці характеристики якнайкраще визначають і сучасного тролля, адже троллінг

далеко не завжди виявляється успішним, він може закінчитися розпізнаванням тролля і його колективним бичуванням або відповідним явищем. Трікстер відрізняється здатністю до трансформацій або перевтілення, він непостійний в усіх ідентифікаційних характеристиках, аж до зміни гендерної ролі. Він не володіє усталеною системою цінностей, він мешкає поза систем моралі, по ту сторону добра і зла. Таким же чином і тролль експериментує з власною ідентичністю, прикидаючись тим, ким насправді не є, або вважає за краще залишатися анонімом, уникаючи справжності. Тролль, як і трікстер, порушує культурні норми, розриваючи тканину повсякденності, руйнуючи логіку стереотипних висловлювань, якими рясніють коментарі до будь-яких посад практично будь-якої спільноти, кидає виклик конформізму. Одночасно з руйнівними, троллю, як і трікстеру, притаманні і творчі сили. Трікстер «традиційно виступає посередником між світами і соціальними групами, сприяє обміну між ними культурними цінностями і перекладу інформації з області непізнаного в область пізнаного. Він робить неявне явним, вторгаючись в область незвіданого першим».

Саме цю функцію посередника здійснює і тролль, використовуючи такі техніки трікстера, як зниження сенсу, логічна підміна, зміщення, парадокс, змушує учасників дискусії переосмислювати власні ціннісні установки, його заперечення норм призводить до народження нових смислів. Чи не розпізнаючи недійсність фігури тролля і навіть піддавшись його маніпуляціям, співрозмовник проте проявляє велику ступінь експресії, почуттів, емоцій, викладаючи свою точку зору, емоційна насиченість і залученість в процес обговорення зростає.

Тролінг, таким чином, як специфічна мережева комунікативна практика продовжує традиції карнавальної сміхової культури, описаної М. М. Бахтіним, закріплюючи традиції пародіювання, іронії, скоморошества і блазнювання. Тролінг – це не тільки навмисна ескалація агресії і ненависті, провокування конфлікту заради конфлікту, досить часто троллінг – це різновид мовної гри в дусі трікстеріанства, в її процесі троллі розкривають

больові соціальні проблеми, відтворюють перверсивну логіку того культурного середовища, в якому самі живуть, руйнуючи її, виконують тим самим функцію оновлення через заперечення.

Незважаючи на те, що в більшості випадків троллі воліють діяти анонімно, існує і феномен колективного троллінгу сайтів, форумів, і інших інтернет-майданчиків, коли троллінг перетворюється в масову заплановану акцію. Таким чином, спостерігається тенденція об'єднання троллів в інтернет-спільноти. Ці спільноти присвячені обговоренням прийомів і методів «мистецтва троллінгу», вибору «жертв», планування спільних тролль-атак на форуми і блоги, обміну досвідом.

Мережеві ресурси троллів містять численні інструкції, «навчальні» техніки троллінгу. Так, на сторінках Луркмор (Lurkmore), неформальній енциклопедії, присвяченій мережевим культурам і мережевому фольклору, можна виявити докладні інструкції для недосвідчених і початківців троллів. Велика кількість таких інструкцій викликає і зворотне явище – поява спільнот, чия діяльність спрямована на «профілактику троллінгу». Таким чином, можна припустити, що ми спостерігаємо процес трансформації троллінгу як специфічного способу комунікації в більш складний феномен, який можна аналізувати в рамках субкультурної і постсубкультурної теорії.

3.2.3. Комунікативна ситуація флеймінгу

Флеймінг / флейм – свого роду «словесна війна», метод спілкування, що супроводжується яскраво вираженою мовною агресією. Флейм (від англ. flame – вогонь, полум'я) – «суперечка заради суперечки». Флеймінг відбувається, як правило, у відкритому публічному просторі віртуальної мережі (рідше в приватному листуванні) за допомогою публікації вульгарних звернень і зауважень, образливих коментарів; має властивість швидко переростати в емоційний обмін репліками. Іноді перетворюється в затяжний

конфлікт. Подібна словесна війна нерідко вже не має відношення до первісної причини спору.

І троллінг, і флеймінг представляють собою форми реалізації мовної агресії, зумовлені специфікою інтернет-комунікації. Але різниця між ними в тому, що троллінг – найчастіше самотійна мовна дія, а флеймінг – це діалогічна або полілогічна взаємодія, тобто комунікативний акт або фрагмент комунікативного акту. В інтернет-дискурсі ці комунікативні явища співвідносяться один з одним як причина і наслідок, де троллінг – причина, флеймінг – наслідок, тобто флеймінг – це ефективний результат троллінгу, досягнення адресантом комунікативної мети [13, с. 109-116]. У якості своїх прийомів флейм використовує дружні глузування, невдалі і двозначні жарти, натяки і деякі полемічні прийоми (наприклад, шляхом доведення до абсурду правильно вираженої думки співрозмовника за допомогою підміни понять) і т.п.

В основі флейму лежать вироджені мовні жанри обміну думками та конструктивної суперечки, виродження яких «настає або в суперечці про те, що не можна ні довести, ні спростувати, або в суперечці про слова» [1].

Розглядаючи слідом за М. М. Бахтіним мовний жанр як відносно стійкий тип висловлювання в тій чи іншій ситуації, як вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей [5], слід зазначити, що визначальною рисою будь-якого мовного жанру є та чи інша інтенція, що лежить в його основі, яка в процесі розвитку комунікативної ситуації розвивається за певними стереотипам мовної поведінки, отримує реалізацію в визначених стереотипних діях. Послідовність даних стереотипних дій, вбирається в стандартну форму, може бути змодельована за допомогою простих речень [78].

Моделюючи мовний жанр флейму за допомогою послідовності простих речень, що виражають мотиви, інтенції та інші ментальні акти, ми отримуємо набір наступних формул, які розкривають суть даного жанру:

знаю, що ти думаєш про щось інше, ніж я;

*кажу, що ти думаєш погано;
кажу це, тому що хочу, щоб ти сказав, що ти говорив погано;
розумію, що ти не скажеш так;
кажу, що ти сам поганий;
кажу це, тому що хочу образити тебе.*

Однак поряд з ситуаціями спонтанної появи флейму, що виник як наслідок того, що в процесі спілкування ненавмисно були зачеплені почуття одного з комунікантів, можна виділити ситуації, в яких флейм провокується спеціально. При моделюванні подібних ситуацій мовного жанру флейму за допомогою послідовності простих речень ми отримуємо набір, трохи відмінний від того, що використовується при раптовому виникненні флейму, оскільки в даному випадку флейм цілеспрямовано культивується одним або декількома його учасниками:

*кажу щось образливе, неприємне або так чи інакше здатне зачепити тебе;
кажу це, тому що хочу вивести тебе з рівноваги;
кажу це, тому що хочу, щоб ти почав говорити щось погане у відповідь;
сподіваюся, що тиотреагуєш так, як я очікую;
кажу це, тому що хочу отримати задоволення від того, як ти будеш дратуватися і реагувати на мої слова [78].*

Під флеймом як жанром інтернет-комунікації розуміється нескінченна суперечка учасників інтернет-спілкування з проблеми, яка не має однозначного вирішення, в ході якого кожна зі сторін намагається представити свою думку як універсальне і єдино можливе.

Теми флейму вкрай різноманітні, однак кожна з них, по-перше, містить в собі постановку питання «однозначне визначення кращого», а по-друге, в якості об'єктів або феноменів, чію перевагу потрібно з'ясувати, беруться конкуруючі бренди, парадигми або ідеології, прихильність яким може визначатися тільки особистісними уподобаннями учасників. Так, наприклад,

в якості типових тем флейму можна виділити наступні: «Що краще: айфон або смартфон?», «Який браузер краще: Firefox, Chrome, Internet Explorer?», «Птахів краще годувати пионом або перловкою?», «Кенон або Никон?», «Повний привід? Передній привід? Задній привід?», «Вегетаріанство: це добре чи маразм?», «Вдарити жінку можна або жінок бити не можна?» і т.п.

Student: I think America is in the ass. To get out of it we need to begin with changing the goverment ;

drulik 70: and I would say America will always get out of ass ... and to talk about goverment, you first need to look at yourself WHO YOU ARE ... I have always been for America and for positive moments [65].

Представляючи собою нескінченну суперечку, флейм не обмежений у часі і з моменту початку може тривати до тих пір, поки існує ресурс, який став майданчиком для реалізації спілкування в даному жанрі. Іншими словами, розпочавшись одного разу, флейм не має кінця. Аналіз дат публікацій показав, що інтенсивність полеміки в флеймі то затихає, то поновлюється з новою силою, коли через якийсь проміжок часу хтось із користувачів в ході перегляду блогів натикається на даний флейм і вирішує висловитися з проблеми.

Кількість учасників флейму може варіюватися від двох до кількох десятків людей. Однак тут слід зазначити, що флейм, реалізований двома опонентами і нецікавий іншим користувачам ресурсу, на якому він розгортається, нерідко сприймається іншими учасниками інтернет-спільноти як особиста перепалка, через що замість підтримки і розвитку будь-якої з висловлюваних точок зору опонентів нерідко радять перейти в особисту переписку.

Необхідна для флейму кількість учасників числом більше двох відзначається також в деяких дефініціях цього поняття і відбивається в популярних статтях на різних ресурсах інтернету, які роз'яснюють користувачам, що таке флейм. Таким чином, можна говорити про те, що

кількісна «військова» складова, що лежить в основі іменування даного поняття, є його невід'ємною частиною: війну не можна вести поодинці, війна – подія масове.

Необхідно відзначити, що в флеймах, значно розтягнутих у часі, аудиторія учасників може бути абсолютно різною в різні часові проміжки.

Учасники флейму наводять аргументи, «не чуючи» своїх опонентів, оскільки їх установкою на процес спілкування в даному жанрі завжди є позиція «я прав, мій опонент помиляється».

І дана позиція не змінюється, та й не може змінитися протягом всього спору, оскільки в процесі флейму дискусія відбувається тільки за формою, а не за суттю, так як під час суперечки кожен з комунікантів «продавлює» свою точку зору, ігноруючи аргументи своїх опонентів.

Манера спілкування в флеймі обумовлюється інтенціями комунікантів, серед яких немає місця конструктивному діалогу в силу обраної теми спору. Слово «флейм» характеризується такими синонімічними відносинами: лайка, дискусія, перепалка, розбирання, суперечка. Як бачимо, більшість із синонімів даного слова мають негативну конотацію, відображаючи характер спілкування комунікантів в даному жанрі.

Хоча флейм формально і являє собою обмін думками в ході суперечки з якої-небудь проблеми, чужа точка зору учасників флейму не цікавить. Мета участі в флеймі – можливість висловити свою власну точку зору, показавши, що той, хто розділяє протилежну думку, помиляється. Аргументи опонентів учасникам флейму нецікаві. Цікавою і значущою для них є самопрезентація в ході безперервного спору. Крім того, «аргументи», що наводяться учасниками флейму для підтвердження своєї точки зору, далеко не завжди є якимись доказами, пов'язаними з розглянутою проблемою.

Доводи, наведені кожної зі сторін флейму, спірні для іншої сторони, оскільки всі представлені аргументи ґрунтуються тільки на особистих уподобаннях чи звичках протиборчих сторін. Тут слід зазначити, що подібний характер наведених аргументів обумовлюється самою постановкою питання:

«Що краще: ххх або ууу?», при якому об'єктивного дослідження обговорюваного об'єкта або феномена не може бути апріорі. В підсумку, флейм не має завершення навіть потенційно, оскільки учасники флейму завжди залишаються при своїй думці.

Незалежно від того, як довго протікає той чи інший флейм, настає певний момент, коли всі основні «доводи» наведені, емоції (в більш-менш пристойній формі) виплеснуті, і відбувається тимчасовий спад інтересу учасників до спірної проблеми. І якщо в цей момент флейм не закривається / видаляється модераторами ресурсу, то його подальший розвиток відбувається за двома типами сценарію: продовження флейму в руслі заданої теми з неодноразовим повтором аргументації або поступовий відхід від заданої теми і перехід учасників флейму на образу один одного. В силу того, що повідомлення, які містять образи і приниження учасників комунікації, постійно очищаються з полеміки модераторами ресурсів, а то і зовсім призводять до повного видалення, і якщо кількість лайки в них починає домінувати над смисловою складовою, то привести кількісні дані про найбільш типовий сценарій розвитку флейму, на жаль, не представляється можливим.

Оскільки мовний жанр – це вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей, можна говорити і про виділення мовних особливостей жанру.

Як ми вже відзначали раніше, жанр флейму є одним з видів кібербулінгу, і виділяється в ньому поряд з троллінгом за ступенем імпліцитності провокації. Даний факт призводить до того, що мовні засоби, що використовуються в флеймі є характерними не тільки для флейму, але і для троллінгу. Серед подібних засобів можна виділити, наприклад:

- провокаційні конструкції, побудовані на запереченні будь-яких здібностей, знань, умінь, доцільності дій і т. п.: *No need to make such statements! You don't have the slightest idea about it;*

- категоричність висловлювань: *A mentally normal woman will not talk to*

her unborn child during pregnancy;

- питання опонентів, виготовлені не на основі його реплік, а на основі додумався адресантом: *Spared the fish for a man? It's bad to be like that;*

- звинувачення опонента в нібито скоєних / несовершенних діях: *First read the comments, then write bullshit;*

- використання емоційно маркованої або сленгової лексики: *props, bottom line, diss, full of beans;*

- використання ненормативної лексики: *fuck, ass, dick, jerk.*

Подібні формулювання явно свідчать про те, що теза, як би висувається для дискусії, спрямована не на отримання конструктивного діалогу, а на емоційне заперечення опонентів.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Оскільки тема магістерської роботи – «Способи маніфестації агресивної поведінки в комунікативній ситуації кібербулінгу», передбачає виконання посадових обов’язків та проведення досліджень у приміщенні офісу обладнаному персональними комп’ютерами (далі ПК) з візуальними дисплейними терміналами (далі ВДТ), тому нижче розглянемо заходи по забезпеченню безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і пожежної безпеки для офісного приміщення.

4.1. Аналіз потенційних небезпек

На основі аналізу роботи існуючого обладнання і посадових обов’язків перекладача у приміщенні офісу обладнаному ПК з ВДТ, виявлені наступні небезпечні та шкідливі виробничі фактори, здатні привести до травм або ушкодження здоров’я працівників:

- можливість ураження електричним струмом, при виконанні посадових обов’язків внаслідок порушення правил з електробезпеки або помилкових дій персоналу, що може призвести до електротравм різного ступеню важкості або навіть до летального наслідку;
- механічне травмування внаслідок нераціонального розташування робочих місць, що є порушенням вимог ергономіки;
- підвищене нервово-психічне навантаження, внаслідок специфіки роботи, а саме постійний контакт з клієнтами, колегами по роботі, керівництвом, контрагентами при вирішенні робочих питань (деякі з них можуть бути конфліктними, суперечливими), що може викликати емоційний дискомфорт, внутрішнє роздратування та емоційну нестабільність під час короткотривалих певних негативних ситуацій, та може призвести до

захворювань нервової системи, зниження насаги на працю та стресових станів та помилкових дій;

- оскільки робота користувача ПК вимагає тривалого статичного напруження м'язів спини, шиї, рук і ніг тому не раціональна або неправильна конструкція, організація та обладнання комп'ютеризованого робочого місця не забезпечує правильного та комфортного положення при роботі за комп'ютером, що може привести до швидкої втоми, а як наслідок до помилок, зниженню працездатності та кістково-м'язовим порушенням;

- недостатнє або надмірне освітлення робочих місць, в зв'язку з несправністю, або хибним вибором освітлювальних приладів, в зв'язку з неправильним розташуванням робочих місць по відношенню до джерел природного та штучного освітлення, що призводить до помилкових дій, погіршення зору або ефекту засліплення;

- незадовільні параметри мікроклімату в робочих приміщеннях (підвищена або знижена температура, вологість і рухливість повітря), у зв'язку з відсутністю, хибним вибором та використанням не якісних або нераціональних систем вентиляції, кондиціонування повітря, приводить до підвищеної стомлюваності, а як наслідок до помилок, зниженню працездатності, а також може бути причиною простудних захворювань;

- неправильні або нераціональні дії персоналу в умовах надзвичайних ситуацій, внаслідок не своєчасного оповіщення, неякісної підготовки персоналу правилам дій в умовах надзвичайних ситуацій або якісної організації дій персоналу керівництвом, призводять до паніки, невиправданих травм та загибелі людей;

- можливість загоряння, в зв'язку з порушенням правил протипожежної безпеки, використанням несправного електрообладнання, або відсутністю систем пожежної сигналізації і пожежогасіння, що призводить до пожежі, а як наслідок може бути причиною опіків та травм різного ступеню важкості або навіть летального наслідку, а також значних матеріальних збитків;

- малорухливий спосіб життя, який викликаний сидячою роботою

перекладача, може привести до слабкого відтоку лімфи, атонії кишечника, стомлюваності, головного болю;

- нераціональна ергономіка робочого місця призводить до погіршення зору, болю у спині та шиї, остеохондрозу та протрузії.

4.2. Заходи по забезпеченню безпеки

У приміщенні офісу застосовується широке різноманіття електроприладів: персональні комп'ютери, принтери, ксерокси, факси, освітлювальні прилади, кондиціонери, побутові електроприлади тощо. Небезпека ураження електричним струмом при використанні цих приладів з'являється при недотриманні заходів обережності, а також при відмові або несправності цього обладнання. Наслідки ураження електричним струмом залежать від багатьох факторів: опору організму, величини, тривалості дії, роду і частоти струму, шляхів його проходження через життєво важливі органи, умов зовнішнього середовища.

Для запобігання ураження електричним струмом встановлено електроустаткування, яке відповідає вимогам ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні стандартні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин», «Правил улаштування електроустановок» (далі – «ПУЕ»), ДСТУ Б В.2.5-82:2016 «Електробезпека в будівлях і спорудах. Вимоги до захисних заходів від ураження електричним струмом», НПАОП 40.1-1.32-01 «Правила будови електроустановок. Електрообладнання спеціальних установок», НАПБ А.01.001-2014 «Правила пожежної безпеки в Україні» та буде використовуватися згідно вимог НПАОП 40.1-1.01-97 «Правила безпечної експлуатації електроустановок» (далі – «ПБЕЕ»), НПАОП 40.1-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів» (далі – «ПБЕЕС») та НПАОП 0.00-7.15-18 «Вимоги щодо безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з

екранними пристроями».

Згідно «ПУЕ», за ступенем небезпеки ураження електрострумом, офісне приміщення належить до 1-го класу, тобто є приміщенням без підвищеної небезпеки, у якому відсутні умови, що створюють підвищену та особливу небезпеку.

Згідно глави 1.7 – «Заземлення і захисні заходи від ураження електричним струмом» – «ПУЕ», обладнання офісу має основну ізоляцію струмовідних частин, яка забезпечує захист від прямого дотику та подвійну, яка складається з основної та додаткової ізоляції, для забезпечення захисту від ураження електричним струмом у разі пошкодження основної ізоляції.

Відповідно до вимог п. 6.7.4. НПАОП 40.1-1.21-98 «ПБЕЕС» усі доступні для доторкання металеві деталі електрообладнання у приміщенні з ПК, які можуть опинитись під напругою, у випадку пошкодження ізоляції, з'єднані з заземлюючим пристроєм.

Оскільки офісне приміщення за ступенем небезпеки ураження електрострумом належить до 1-го класу, тому відповідно до вимог п. 6.7.6 НПАОП 40.1-1.21-98 «ПБЕЕС» та додатку №1 до НПАОП 40.1-1.01-97 «ПБЕЕ» користувачі ПК пройшли інструктаж з електробезпеки з оформленням в журналі інструктажу та мають I групу з електробезпеки.

Ймовірність механічного травмування може виникнути внаслідок нераціонального розташування робочих місць, захаращення робочих місць або у зв'язку з недбалістю та неухважністю обслуговуючого персоналу. Для виключення травматизму згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» зроблено більш зручне та раціональне розташування робочих місць, таким чином збільшена відстань між ними, яка відповідає нормованим значенням (площа на одне робоче місце має становити не менше ніж $6,0 \text{ м}^2$, а об'єм не менше ніж $20,0 \text{ м}^3$). Поверхня підлоги є рівною, неслизькою, з антистатичними властивостями.

У зв'язку із стресовими ситуаціями та нервово-емоційними

навантаженнями у працівників може виникнути ймовірність захворювань загально-невротичного характеру.

З метою зниження нервово-емоційного напруження, стомлення зорового аналізатора, поліпшення мозкового кровообігу, подолання несприятливих наслідків гіподинамії, запобігання втоми, згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» для робітників із застосування ЕОМ, передбачені регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хвилин через кожні дві години, а також обладнані побутові приміщення для відпочинку під час роботи, кімната психологічного розвантаження. В кімнаті психологічного розвантаження передбачені пристрої для приготування й роздачі тонізуючих напоїв, а також місця для занять фізичною культурою

Для оптимізації відносин у колективі проводяться тренінги з залучанням психологів на теми: «Адаптація у новому колективі», «Поведінка в суспільстві».

Для запобігання кістково-м'язових порушень робочі місця користувачів ПК у офісному приміщенні відповідають ергономічним вимогам з урахуванням характеру і особливостей трудової діяльності згідно з ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин».

Висота робочої поверхні столу з ПК регулюється в межах 680-800 мм, а ширина і глибина – забезпечує можливість виконання операцій у зоні досяжності моторного поля (рекомендовані розміри: ширина – 600-1400 мм, глибина – 800-1000 мм). Робочий стіл має простір для ніг висотою 600 мм, шириною – 500 мм, глибиною (на рівні колін) – 450 мм, на відстані витягнутої ноги – 650 мм.

Відповідно до вимог директиви ЕС 90/270 ЕЕС виконані основні вимоги до моніторів, які жорстко регламентують безпечні умови роботи і захист здоров'я осіб, що працюють з комп'ютерами:

- символи на екрані чіткі і добре розрізняються;
- зображення позбавлене блимання;
- яскравість та / або контрастність легко регулюються;
- екрани вільні від відблисків і відбиття;
- випромінювання знижені до надзвичайно малих рівнів.

4.3. Заходи з виробничої санітарії і гігієни праці

Основними причинами недостатньої або надмірної освітленості робочих місць є несправність або хибний вибір освітлювальних приладів, неправильне розташування робочих місць по відношенню до джерел освітлення.

Незадовільна освітленість на робочому місці або на робочій зоні може бути причиною зниження продуктивності та якості праці, отримання травм. Недостатнє або надмірне освітлення викликає зоровий дискомфорт, що виражається у відчутті незручності або напруженості. Тривале перебування в умовах зорового дискомфорту призводить до розсіювання уваги, зменшення зосередженості, зоровій і загальній втомі.

У офісному приміщенні обладнаному ПК з екранним пристроєм (далі – «ЕП»), згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» та ДБН В.2.5-28-2018 «Природне і штучне освітлення» передбачене природне та штучне освітлення.

Природне освітлення здійснено через світлові прорізи, які орієнтовані на південь і забезпечують коефіцієнт природної освітленості не нижче 1,5%. Для захисту від прямих сонячних променів, які створюють прямі та відбиті відблиски на поверхні екранів і клавіатури, передбачено сонцезахисні пристрої, на вікнах встановлені жалюзі.

Розрахунок штучного освітлення проводимо для приміщення розмірами

7,5м x2,5м x2,5 м. Розрахувати кількість рядів світильників у приміщенні N_p :

$$N_p = \frac{B}{(H - h_p) \cdot [L/h]} =, шт;$$

де: B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м;

$[L/h]$ – числове значення коефіцієнта світильника.

$$N_p = \frac{2,5}{(2,5 - 0,8) \cdot 1,4} = 1,05 = 1, шт$$

Визначити максимально припустиму відстань між рядами світильників

$L_{\max}$:

$$L_{\max} = \frac{B}{N_p}, м;$$

де: B – ширина приміщення, м;

N_p – кількість рядів світильників у приміщенні, шт.

$$L_{\max} = \frac{2,5}{1} = 2,5, м$$

Визначити значення індексу приміщення i , що характеризує співвідношення розмірів освітлювального приміщення і висоти розміщення світильників:

$$i = \frac{A \cdot B}{(H - h_p) \cdot (A + B)};$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м.

$$i = \frac{7,5 \cdot 2,5}{(2,5 - 0,8) \cdot (7,5 + 2,5)} = 1,1, \text{м}$$

Визначити значення коефіцієнта використання світлового потоку η , створюваного світильниками вибраного типу.

Вибирається в залежності від виду джерела світла, типу обраного світильника, коефіцієнтів відбиття поверхонь приміщення та індексу приміщення.

Коефіцієнт використання світлового потоку η при індексі приміщення $i=1,1$ та типу світильника ЛПО,ЛВО дорівнює 42 %.

Визначити сумарний світловий потік освітлювальної установки у даному приміщенні Φ_{Σ} :

$$\Phi_{\Sigma} = \frac{E_H \cdot A \cdot B \cdot k_z \cdot z}{\eta}, \text{ лм};$$

де: E_H – рівень нормованого загального освітлення, лк;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_z – коефіцієнт запасу;

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості (відношення середньої освітленості до мінімальної освітленості), як правило дорівнює

(для люмінесцентних ламп $z=1,1$);

η – коефіцієнт використання світлового потоку.

$$\Phi_{\Sigma} = \frac{300 \cdot 7,5 \cdot 2,5 \cdot 1,4 \cdot 1,1}{0,42} = 20\,625, \text{ лм}$$

Визначити умовну загальну кількість світильників у приміщенні $N_{\text{св}}^*$:

$$N_{\text{св}}^* = \frac{A \cdot B}{L_{\text{max}}^2}, \text{ шт};$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

L_{max} – максимально припустима відстань між рядами світильників, м.

$$N_{\text{св}}^* = \frac{7,5 \cdot 2,5}{2,5^2} = 3, \text{ шт}$$

Розрахувати світловий потік умовного джерела світла $\Phi_{\text{л}}^*$:

$$\Phi_{\text{л}}^* = \frac{\Phi_{\Sigma}}{N_{\text{л}}^*}, \text{ лм};$$

де: Φ_{Σ} – сумарний світловий потік освітлювальної установки, лм;

$N_{\text{л}}^*$ – загальна кількість ламп у світильнику, яка розраховується за формулою:

$$N_{\text{л}}^* = N_{\text{св}}^* \cdot n, \text{ шт};$$

де: n – кількість ламп у світильнику, шт.

$$N_{\lambda}^* = 3 \cdot 4 = 12, шт$$

$$\Phi_{\lambda}^* = \frac{20625}{12} = 1720, лм$$

Вибрати тип стандартної лампи з найближчим значенням фактичного світлового потоку лампи Φ_{λ} і знайти коефіцієнт m (співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи Φ_{λ}^* та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи Φ_{λ}):

$$m = \frac{\Phi_{\lambda}^*}{\Phi_{\lambda}}.$$

Обираємо BASIC T8 лампу з холодним білим світлом зі світловим потоком 1200 лм.

$$m = \frac{1720}{1200} = 1,43$$

Визначити оптимальну (фактичну) кількість світильників у приміщенні N_{ce} :

$$N_{ce} = N_{ce}^* \cdot m, шт;$$

де: N_{ce}^* — умовна загальна кількість світильників у приміщенні, шт;

m — співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи.

$$N_{ce} = 3 \cdot 1,43 = 4,3 = 5, шт$$

Визначити фактичну кількість ламп у приміщенні $N_{\text{л}}$:

$$N_{\text{л}} = N_{\text{св}} \cdot n, \text{ шт};$$

де: $N_{\text{св}}$ – оптимальна (фактична) кількість світильників у приміщенні, шт;

n – кількість ламп у світильнику, шт.

$$N_{\text{л}} = 5 \cdot 4 = 20, \text{шт}$$

Визначити загальну розрахункову освітленість E_p у приміщенні, що створюється при застосуванні стандартних ламп:

$$E_p = \frac{\Phi_{\text{л}} \cdot N_{\text{л}} \cdot \eta}{A \cdot B \cdot k_z \cdot z}, \text{ лк};$$

де: $\Phi_{\text{л}}$ – фактичний світловий потік вибраної стандартної лампи, лм;

$N_{\text{л}}$ – фактична кількість ламп у приміщенні, шт;

η – коефіцієнт використання світлового потоку;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_z – коефіцієнт запасу;

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості.

$$E_p = \frac{1200 \cdot 20 \cdot 0,42}{7,5 \cdot 2,5 \cdot 1,4 \cdot 1,1} = 349, \text{лк}$$

Отже, загальна розрахункова освітленість дорівнює 349 лк, що відповідає нормам освітленості робочого приміщення.

Неправильне проектування або несправність систем опалення, вентиляції та кондиціонування в приміщенні офісу може призвести до негативних впливів на здоров'я працівників у вигляді простудних захворювань, перегрівань, проблем із дихальними шляхами тощо.

Метеорологічні умови для приміщенні з комп'ютеризованими робочими місцями – температура, відносна вологість та швидкість переміщення повітря цілком відповідають вимогам ДСН 3.3.6.042-99 «Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень». Роботи у приміщенні з ПК, належать до категорії Іб – легка робота, тому передбачені наступні оптимальні значення параметрів мікроклімату:

- у холодний період року: температура 21-23°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,1 м/с;

- у теплий період року: температура 22-24°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,2 м/с.

Відповідно до вимог ДБН В.2.5-67:2013 «Опалення, вентиляція та кондиціонування», з метою забезпечення оптимальних параметрів мікроклімату в офісному приміщенні обладнаному ПК з ЕП передбачена система централізованого водяного опалення з радіаторами, а на теплий період передбачений побутовий кондиціонер.

З метою забезпечення необхідного повітрообміну у приміщенні офісу передбачена система механічної припливно-витяжної вентиляції (методом рекуперації), яка забезпечує 3-кратний обмін повітря за годину.

Оптимальні рівні позитивних ($n+$) і негативних ($n-$) іонів у повітрі офісного приміщення з ЕП відповідають вимогам додатку 3 ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» і становить: $n+ = 1500-30000$ (шт. на 1 см³); $n- = 3000-5000$ (шт. на 1 см³). Підтримку оптимального рівня легких позитивних і негативних аероіонів у повітрі на робочих місцях забезпечують за допомогою біполярних коронних аероіонізаторів.

Максимальний рівень шуму, що коливається у часі та передається, не повинен перевищувати 65-70 дБА. При розробці відомчих нормативів допустимі рівні шуму для окремих видів трудової діяльності повинні встановлюватися з урахуванням важкості та напруженості праці згідно ДСН 3.3.6.037-99 «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку».

4.4. Заходи безпеки у надзвичайних ситуаціях

4.4.1. Заходи з пожежної безпеки

Заходи по забезпеченню пожежної безпеки для приміщення офісу обладнаного ПК з ВДТ розроблені відповідно до вимог НАПБ А.01.001-14 «Правил пожежної безпеки в Україні».

У лабораторії обладнаній ПК та іншим електронним обладнанням можлива пожежа класу А (пожежа, що супроводжується горінням твердих матеріалів) та Е (горіння електроустановок, що перебувають під напругою до 1000В) згідно ДСТУ EN 2:2014 «Класифікація пожеж (EN 2:1992, EN 2:1992/A1:2004, IDT)».

Відповідно до вимог ДСТУ Б В.1.1-36:2016 «Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою», воно належить до категорії «Д» з пожежної небезпеки – простір у приміщенні, у якому перебувають тверді горючі речовини та матеріали. Оскільки приміщення обладнане ПК з ВДТ належить до категорії «Д» з пожежної небезпеки, тому згідно вимог ДБН В.1.1-7:2016 «Пожежна безпека об'єктів будівництва. Загальні вимоги» воно має II ступінь вогнестійкості.

У разі виникнення пожежі у приміщенні обладнаному ПК з ВДТ для евакуації персоналу відповідно до вимог ДБН В.1.1-7:2016 «Пожежна безпека

об'єктів будівництва. Загальні вимоги» передбачені виходи, по обидві сторони приміщення, з одного боку, а з іншого – вхідні двері. Згідно п. 2.29 (табл. 2) СНиП 2.09.02-85* «Производственные здания», відстань від найбільш віддаленого робочого місця до найближчого евакуаційного виходу не обмежується.

Згідно вимог ДБН В.2.5-56:2014 «Системи протипожежного захисту», в приміщенні обладнаному ПК з ВДТ встановлюється система пожежної й охоронної сигналізації «Сигнал-ВК6», яка забезпечує виявлення теплових і димових ознак пожежі і місця виникнення пожежі з точністю до місця розміщення датчика. Також для припинення горіння в приміщенні встановлено вогнегасники порошкові ВП-5. Так як площа офісного приміщення складає 18 м² достатньо одного вогнегасника.

4.4.2. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення заходів цивільного захисту

Фінансування заходів у сфері цивільного захисту здійснюється з Державного бюджету України, місцевих бюджетів, засобів підприємств, установ і організацій, інших джерел, передбачених законодавством.

На потенційно небезпечних підприємствах і підприємствах підвищеної небезпеки, незалежно від їх виду діяльності, об'єму фінансування, що виділяється, для проведення необхідних заходів цивільного захисту повинні відповідати реальній потребі і складати не менше 0,5 відсотків чистого доходу від реалізованої продукції.

Фінансування цільових програм з питань цивільного захисту здійснюється за рахунок державного і місцевих бюджетів, засобів підприємств, установ і організацій, а також інших джерел.

Фінансове забезпечення діяльності і функціонування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань цивільного

захисту здійснюється відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік.

Фінансове забезпечення діяльності і функціонування органів повсякденного управління з питань ЦЗ, що працюють у складі центральних і місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, адміністрації (адміністративних органів) підприємств, установ і організацій, здійснюється за рахунок державного і місцевих бюджетів, засобів підприємств, установ і організацій.

Фінансове забезпечення діяльності і функціонування сил цивільного захисту і пожежної охорони здійснюється за рахунок державного і місцевих бюджетів, засобів підприємств, установ і організацій, інших джерел.

Фінансування медіко-психологічної реабілітації рятувальників державних аварійно-рятувальних служб і формувань, підлеглих спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади з питань цивільного захисту, здійснюється за рахунок засобів державного бюджету, передбачених на утримання цих служб і формувань.

Медіко-психологічна реабілітація рятувальників інших аварійно-рятувальних служб і формувань здійснюється за рахунок засобів, що виділяються на ліквідацію надзвичайних ситуацій з державного або місцевих бюджетів, або за рахунок засобів підприємств, установ і організацій.

Фінансування медіко-психологічної реабілітації потерпілих, а також осіб, залучених до виконання аварійно-рятувальних робіт при виникненні надзвичайних ситуацій, здійснюється за рахунок засобів, що виділяються на ліквідацію надзвичайних ситуацій з державного і місцевого бюджетів.

Фінансування заходів медіко-психологічної реабілітації неповнолітніх осіб, постраждалих в надзвичайній ситуації місцевого або об'єктового рівня, а також в яких в результаті надзвичайної ситуації загинув один з батьків або обоє батьки, здійснюється за рахунок засобів з державного або місцевого бюджетів, а також добровільних пожертвувань.

Створення і використання фінансових резервів для ліквідації

надзвичайних ситуацій

Фінансові резерви для ліквідації НС, з метою їх екстреного використання, передбачаються резервними фондами, які щорічно створюються Кабінетом Міністрів України, місцевими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування в державному і місцевих бюджетах.

Для невідкладного забезпечення, протягом перших трьох діб, робіт по ліквідації надзвичайних ситуацій створюється додатковий Оперативний фінансовий резерв спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань цивільного захисту. Щорічні об'єми Оперативного фінансового резерву складають 20 % об'єму витрат резервного фонду державного бюджету.

Підприємства, установи і організації приватної форми власності ліквідацію надзвичайних ситуацій здійснюють за рахунок власних засобів.

Фінансування здійснюється виходячи з об'єму засобів, передбачених у відповідних бюджетах, а також за рахунок власних засобів підприємств, установ і організацій усіх форм власності, постраждалих від НС. Фінансування заходів по ліквідації надзвичайних ситуацій на об'єктах усіх форм власності здійснюється відповідно до їх рівнів:

- об'єктового рівня – за рахунок власних засобів підприємств, установ і організацій, на території яких виникла надзвичайна ситуація;
- місцевого і регіонального рівнів – за рахунок власних засобів підприємств, установ і організацій, на території яких виникла надзвичайна ситуація, і додатково – за рахунок районних резервів (місцевий рівень) і резервів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київською і Севастопольською міських державних адміністрацій (регіональний рівень);
- державного рівня – за рахунок засобів, передбачених державним бюджетом на ці цілі, у тому числі, частково, з резервного фонду державного бюджету.

Додаткові кошти для фінансування заходів по ліквідації надзвичайних

ситуацій відповідного рівня або їх наслідків (за умови вичерпання відмічених джерел фінансування) можуть виділятися на підставі клопотання відповідного органу виконавчої влади, зокрема:

- об'єктового рівня – за рішенням органу виконавчої влади, у сфері управління якого знаходиться об'єкт, районної державної адміністрації, виконавського комітету міської ради;
- місцевого рівня – за рішенням центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київською і Севастопольською міських державних адміністрацій, міськвиконкомів;
- регіонального і державного рівнів – за рішенням Кабінету Міністрів України.

Матеріальними резервами є будівельні матеріали, паливо, медикаменти, продовольство, техніка, технічні засоби і інші матеріально-технічні цінності, призначені для проведення АРІНР і заходів, спрямованих на запобігання, ліквідацію надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру і їх наслідків. Матеріальні резерви створюються:

- Кабінетом Міністрів України – державний резерв (стратегічний резерв) для проведення першочергових робіт по ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і надання термінової допомоги постраждалому населенню;
- МНС – оперативний резерв для оперативного реагування на надзвичайні ситуації і надання термінової невідкладної допомоги постраждалому населенню;
- Мінагрополітики, Мінпаливенерго, МОЗ, Мінтранс, Держводгоспом, Держкомзв'язку, Держлісгоспом, Держпромполітики – відомчий резерв (по специфіці діяльності) для запобігання НС техногенного і природного характеру і ліквідації їх наслідків;
- Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими, районними державними адміністраціями і виконкомами рад міст обласного значення – регіональний і місцевий резерви

для виконання заходів, спрямованих на запобігання, ліквідацію надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру і їх наслідків, і надання термінової допомоги постраждалому населенню;

- суб'єктами господарської діяльності, у власності (управлінні) або в користуванні яких є об'єкт (об'єкти) підвищеної небезпеки, – об'єктовий запас для запобігання, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру і їх наслідків, проведення АРІНР.

Матеріальні цінності, які поставляються в резерв, повинні мати сертифікат відповідності на увесь нормативний термін їх зберігання. Резерви розміщуються на об'єктах, призначених або пристосованих для їх зберігання, а також на складах і базах підприємств з урахуванням їх оперативної доставки до можливих зон надзвичайних ситуацій. Накопичення резервів здійснюється по встановлених нормах і відповідно до річних графіків, затверджених керівників центральних і місцевих органів виконавчої влади, виконкомів рад міст обласного значення і керівниками підприємств. Поповнення резервів, які були використані під час ліквідації надзвичайної ситуації, здійснюється за рахунок засобів, передбачених у відповідних бюджетах на їх створення і накопичення, і за рахунок власних засобів підприємств. Резерви використовуються для:

- здійснення заходів попередження у разі загрози виникнення надзвичайних ситуацій;
- ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру і їх наслідків;
- проведення АРІНР;
- надання громадянам, постраждалим від наслідків НС, одноразової матеріальної допомоги для забезпечення їх життєдіяльності;
- розгортання і зміст тимчасових пунктів проживання та харчування постраждалих громадян.

Методичне керівництво і контроль за створенням, зберіганням, використанням і поповненням оперативного, відомчих, регіональних,

місцевих і об'єктових здійснює МНС.

Таким чином, ми проаналізували потенційні небезпеки на робочому місці фахівця у сфері перекладу. Було проведено оцінку параметрів виробничого середовища на відповідність санітарно-гігієнічним нормам, складено опис організаційних, технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних заходів відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці, визначено категорію офісних приміщень за вибухопожежною та пожежною небезпекою й ступеню їх вогнестійкості та розробка протипожежних заходів; представлено фінансове та матеріально-технічне забезпечення заходів цивільного захисту.

ВИСНОВКИ

Кібербулінг є видом регулятивного процесу, типом комунікативного впливу, що реалізується у вигляді агресивної поведінки, спрямованої на приниження і переслідування реципієнта. Субдискурс кібербулінгу поділяється на підпорядковані дискурсивні формації флеймінгу, троллінгу, кібердомагання, кіберпереслідування, дискредитації, персонації, публічного викриття, кіберостракізму та хеппі слеппінгу.

Отже, ми показали, як тенденція переміщення традиційних форм взаємодії у віртуальний простір трансформує способи організації ситуацій цькування.

Можливість уникнути особистого контакту при агресивній взаємодії призводить до знеособлення учасників, відчуття нереальності того, що відбувається у переслідувача і в кінцевому підсумку до того, що переслідування стає ще більш жорстоким у своїй безмежності.

Діяльність кіберагресора керується потребами приниження, досягнення, агресії, домінування, самопрезентації, гри та нехтування, тоді як дії жертви визначаються потребами протидії, захисту, уникнення, отримання підтримки.

Субдискурс кібербулінгу належить до персонального міжособистісного конфліктного типу спілкування. За формою тексти кібербулінгу, як і Інтернет-дискурсу загалом, не належать до жодної традиційної форми і визначаються як усно-писемні. Параметри дискурсу кібербулінгу не обмежуються чіткими соціально-ситуативними характеристиками, сферою функціонування, соціально-демографічними, соціально-професійними та соціально-політичними ознаками комунікантів. У формально-змістовному відношенні тексти кібербулінгу належать до неофіційного, знижено-розмовного стилю та визначаються зниженням мовних та соціальних стандартів.

Інтернет-дискурс є одночасно процесом і результатом віртуальної

мисленнєво-комунікативної діяльності у кіберпросторі, опосередкується через різні електронні засоби і актуалізується у вербальній та невербальній площині. Кібербуллінг вступає в гіперо-гіпонімічні відношення з суміжними дискурсивними формаціями. Інтернет-дискурс є гіперонімом по до кібербуллінгу і виконує функцію метадискурсу в контексті нашого дослідження. Між Інтернет-дискурсом та субдискурсом кібербуллінгу локалізується ділянка конфліктного Інтернет-дискурсу, який є гіпонімом до загального поняття кіберсередовища. Отже, кібербуллінг функціонує як фрагмент, або підвид конфліктного Інтернет-дискурсу.

Кібербуллінгу властива діалогічність, оскільки він реалізується в середовищі всезагального обговорення з метою агресивного впливу на жертву переслідування. На користь діалогічності також свідчить обов'язкова наявність комунікативних формул «стимул-реакція» та «реакція-реакція на реакцію».

До засобів реалізації кібербуллінгу належать лексико-фразеологічні засоби з негативною оцінкою, інтенсифікатори, нормативні та ненормативні інвективні одиниці, що об'єктивують стан агресії, висока частотність вживання займенника *you*, наказового способу дієслова, прецедентних феноменів, саркастичних риторичних запитань, повторів, паралельних та емфатичних конструкцій. Регулятивний взаємовплив у дискурсі кібербуллінгу постає як конфліктна взаємодія опонентів, що актуалізується у вигляді покрокових вербальних реплік-висловлювань

До основних конфронтаційних стратегій кібербуллінгу належать стратегії дискримінації, дискредитації та провокації, що актуалізуються у тактиках пониження статусу, протиставлення, демонстрації досвіду, логічної та емоційної аргументації, образи, звинувачення, навішування ярликів, нараження на небезпеку, відхилення від теми та шокування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
2. Атабекова А. А. Лингвистический дизайн WEB-страниц (сопоставительный анализ языкового оформления англо- и русскоязычных WEB-страниц). М. : Изд-во РУДН, 2003. 356 с.
3. Балясникова О.В. Психосемантика конфликта в интернет-текстах // Материалы X Междунар. конгр. междунар. о-ва по прикладной психолингвистике. М., 2013. 147 с.
4. Барт Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры / пер. с фр., вступ. ст. и сост. С. Н. Зенкина. М. : Издательство им. Сабашниковых, 2003. 457 с.
5. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // Эстетика словесного творчества. 1986. С. 250–296.
6. Бацевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. Львов : Світ, 1997. 392 с.
7. Бенгина Е. А. Кибербуллинг как новая форма угрозы психологическому здоровью личности ребенка // Вестник ГУУ. 2018. № 2. С. 153–157.
8. Бергельсон М. Б. Прагматическая и социокультурная мотивированность языковой формы : автореф. дисс. ... д. филол. н. М., 2005. 45 с.
9. Бочавер А. А., К. Д. Хломов. Кибербуллинг: травля в пространстве современных технологий // Психология. Журнал ВШЭ. 2014. Т. 15, № 3. С. 177–191.
10. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб : Питер, 2001. 352 с.
11. Ван Дейк Т., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. М. : Прогресс, 1988. С. 153–211.

12. Виноградова Т. Ю. Специфика общения в Интернете // Русская и сопоставительная филология: лингвокультурологический аспект. Казань, 2004. С. 63–67.
13. Воронцова Т. А. Троллинг и флейминг: речевая агрессия в интернеткоммуникации // Вестник Удмуртского университета. Серия: История и филология. 2016. Т. 26, № 2. С. 45–47.
14. Гак В. Г. Языковые преобразования. М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. 768 с.
15. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках : автореф. дисс. ... к. филол. н. Астрахань, 2001. 15 с.
16. Горелов И. Н. Коммуникация // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. М. : Советская энциклопедия, 1990. 233 с.
17. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики. М. : Лабиринт, 2001. 304 с.
18. Гуріна Л. О. Способи прояву різних типів кіберагресії (на матеріалах англomовного Інтернет-дискурсу) // Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 8-9 листопада, 2019 р.). Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2019. 188 с.
19. Дайнека Н. М. Особливості кібербулінгу як фрагменту англomовного конфліктного Інтернет-дискурсу // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2017. Вип. 24. С. 21–23.
20. Дементьев В.В. Основы теории непрямой коммуникации : автореф. дис. ... докт. филол. наук. Саратов, 2001. 20 с.
21. Енина Л.В. Катартический характер речевой агрессии в свертхтексте лозунгов и источники ее смягчения // Вопросы стилистики: Антропоцентрические исследования. Саратов, 1999. С. 26–29.

22. Жельвис В. И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема. М. : Ладомир, 1997. 352 с.
23. Иванов Л. Ю. Язык Интернета: заметки лингвиста // Словарь и культура русской речи. М. : Азбуковник, 2000. С. 40–45. URL : <http://www.ivanoff.ru/rus/OZHWEB.htm> (дата звернения: 10.10.2020).
24. Карпицкий Н. Н. Виртуальность и темпоральность // Известия Томского политехнического университета. 2003. Т. 306. № 4. С. 132–136.
25. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М. : Гос. ун-т «Высш. шк. экономики», 2000. 606 с.
26. Кибербуллинг как проявление агрессивной коммуникации среди подростков в условиях социальных ресурсов. URL : <http://elib.bsu.by/handle/123456789/1864> (дата звернения: 05.10.2020).
27. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. М. : ИТДГК, 2001. 270 с.
28. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт прагматического анализа) // Язык и наука конца XX века. М. : Издательство РГГУ, 1995. С. 144–238.
29. Кузьмин В. П. Принципы системности в теории и методологии К. Маркса. М. : Политиздат, 1976. 247 с.
30. Купина Н. А., Енина Л. В. О трех степенях языковой агрессии // Речевая агрессия и гуманизация общения. Екатеринбург : УрГУ, 1997. 118 с.
31. Кутузов А. Б. Коммуникативные особенности дискурса компьютерных сетевых форумов // III Лазаревские чтения. Челябинск, 2006. С. 306–311.
32. Левицкий В. В. Семасиология. Винница : НОВА КНИГА, 2006. 512 с.
33. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. М. : Просвещение, 1969. 214 с.
34. Лоренц К. Агрессия (так называемое зло). М. : Прогресс, 1994. 272 с.

35. Лутовинова О. В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса. Волгоград : ВГПУ «Перемена», 2009. 519 с.
36. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
37. Мечковская Н. Б. История языка и история коммуникации: от клинописи до Интернета. М. : Наука, 2009. 582 с.
38. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англomовних однослівних ідіом (на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2009. 235 с.
39. Николаева Т. М. О принципе «некооперации» и/или о категории социолингвистического воздействия // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста. М. : Наука, 1990. 280 с.
40. Реан А. А. Агрессия и агрессивность личности // Психологический журнал. 1996. Т. 17. № 5. С. 3–18.
41. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций. М. : Прогресс, 1979. 392 с.
42. Рудяков А. Н. Язык, или Почему люди говорят (опыт функционального определения естественного языка). К. : Грамота, 2004. 224 с.
43. Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект / отв. ред. Е. А. Земская. М. : Наука, 1993. 219 с.
44. Сашенков С.А. Проблема коммуникативных угроз в социальных сетях Интернета и их влияние на несовершеннолетних пользователей [Текст] // Преступность в сфере информационно-телекоммуникационных технологий: проблемы предупреждения, раскрытия и расследования преступлений. Воронеж : Воронеж. ин-т МВД России, 2015. С. 45–50.
45. Седов К. Ф. Становление дискурсивного мышления языковой личности: Психо- и социолингвистический аспекты. Саратов : Изд-во Саратов. пед. ин-та, 1999. 436 с.

46. Сергеев В. М. Когнитивные методы в социальных исследованиях // Язык и моделирование социального взаимодействия. М. : ФАЗИС, 1987. С. 3–20.
47. Серебрякова А. Ю. О компонентах коммуникативной ситуации // Вестник Южно-Уральского гос. ун-та. Лингвистика. Вып. 9. № 25 (158). 2009. С. 30–32.
48. Серио П. Анализ дискурса во французской школе: дискурс и интердискурс // Семиотика: антология. М. : Академический проект, 2001. С. 549–562.
49. Слюсарева Н. А. Функции языка // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. М. : Советская энциклопедия, 1990. С. 564–565.
50. Соколова В. В. Культура речи и культура общения. М. : Просвещение, 1995. 192 с.
51. Солдатова Г., Зотова Е., Лебешева М., Гир М., Роггендорф П. Дети России Онлайн. Результаты международного проекта. М. : Фонд Развития Интернет, 2012. 213 с.
52. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. Воронеж : Истоки, 2001. 178 с.
53. Сусов И. П. Прагматическая структура высказывания // Языковое общение: единицы и регулятивы. Калинин : КГУ, 1985. С. 23–28.
54. Формановская А. В. Культура общения и речевой этикет. М. : Высшая школа, 2002. 159 с.
55. Фуко М. Археология знания / общ. ред. Бр. Левченко. К. : Ника-Центр, 1996. 208 с.
56. Чеботникова Т. А. Речевое общение как объект и предмет изучения // Вестник ОГУ. 2005. № 1 С. 75–79.
57. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : учеб. пособие. М. : Книжный дом «Либроком», 2009. 73 с.

58. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Харків : Константа, 2005. 356 с.
59. Шейгал Е. И. Вербальная агрессия в политическом дискурсе // Вопросы стилистики: Антропоцентрические исследования. Вып. 28. Саратов : Изд-во Сарат. ун-та. 1999. С. 33–36.
60. Шипова Л. В. Агрессия у подростков. Саратов : СГУ им. Н. Г. Чернышевского, 2003. 80 с.
61. Щербинина Ю. В. Вербальная агрессия. М. : УРСС, 2006. 360 с.
62. Якобсон Р. Избранные труды. М. : Прогресс, 1985. 460 с.
63. Baldry A. C., Farrington D. P. Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles // Journal of Community and Applied Social Psychology, 2000. P. 17–31.
64. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge University Press, 2006. 257 p.
65. Debate Policy. Political Forum for Debate & Discussion. URL : <http://www.debatepolicy.com/showthread.php?71753-America-waiting-on-SCOTUS> (дата звернення: 16.11.2020).
66. Grigg D. W. Cyber-Aggression: Definition and Concept of Cyberbullying // Journal of Psychologists and Counsellors in Schools, 20(2), 2010. P. 143–156.
67. Hinduja S. Cyberbullying: emotional and psychological consequences // Cyberbullying Research Center. 2009. P. 1–2.
68. Kowalski R. M., Limber S. P., Agatston P. W. Cyberbullying: Bullying in the digital age. Chichester, 2011. 294 p.
69. Lessne D., Yanez C. Student Reports of Bullying: Results from the 2015 School Crime Supplement to the National Crime Victimization Survey (NCES 2017-015). National Center for Education Statistics, Institute of Education Sciences, US Department of Education. Washington, DC, 2017. 51 p.

70. Li Q. New Bottle but Old Wine: A Research of Cyberbullying in School // *Computers in Human Behavior*. 2005. Vol. 23 (4). P. 1777–1791.
71. Livingstone S., Haddon L., Görzig A., Ólafsson K. EU kids online II : National perspectives. LSE, London : EU Kids Online, 2011.
72. Menesini E., Nocentini A., Palladino B. E., [and other]. Cyberbullying definition among adolescents: A comparison across six European countries // *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2012. 15(9). P. 455–463.
73. Olweus D. *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. New York : Blackwell, 1993. 152 p.
74. Patchin J. W., Hinduja S. *Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying // Youth Violence and Juvenile Justice*. 2006. P. 148–169.
75. Protests Erupt At Airports After Trump's Executive Order Limiting Muslim Entry Into U.S. URL : http://www.huffingtonpost.com/entry/protests-airports-trump-order-muslims_us_588d401be4b0b065cbbc6906?acy3ol3aef9-pfirudi& (дата звернення : 28.10.2020).
76. Sternina M., Sternin I. *Russian and American Communicative Behavior*. Voronezh : Istoki Publishing House, 2003. 93 p.
77. Wang J. School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber // *Journal of Adolescent Health*, 2009. P. 368–375.
78. Wierzbicka A. *Genry mowy // Tekst i zdanie: Zbiór studiów*. Wrocław itd. : PAN, 1983. P. 125–137.
79. Willard N. E. *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression Threats, and Distress*. Champaign, Illinois : Research Press, 2007. 320 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тези

УДК 80(063)

2. Засоби масової комунікації

Гуріна Л.О.

студентка гр. ГФз-318 м

кафедри теорії та практики перекладу

Національний університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

СПОСОБИ ПРОЯВУ РІЗНИХ ТИПІВ КІБЕРАГРЕСІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ АНГЛОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ)

У сучасному світі віртуальна взаємодія є важливою складовою комунікації, однією з характерних ознак якої є провокативна мовна поведінка учасників. Етимологічний початок терміна «провокація» знаходиться в латинській мові (lat. Provocatio), де він означав «підбурювання, спонукання окремих осіб, груп, організацій до дій, які можуть спричинити за собою важкі наслідки» [1, с. 659]. У сучасному мовному спілкуванні провокація може розглядатися як одна з поширених форм вербальної боротьби або маніпуляції в різних сферах комунікації.

У сучасній лінгвістиці під провокацією розуміється як «особлива сукупність мовних актів, яка веде до виконання конкретних (необхідних провокатору), усвідомлених, вербальних і невербальних дій з боку адресата». Найчастіше в сучасному віртуальному просторі така провокативна агресивна мовна поведінка комунікантів перетворюється в цілеспрямоване переслідування співрозмовника, яке отримало назву кібербулінг. Булінг (англ. Bullying) утворено від англійського "bully", що в 1530-х означало «коханий» або «кохана» [2]. У XVII ст. слово змінило своє семантичне значення на

«гнобитель слабких», можливо, під впливом англійського слова "bull", яке означає «бик».

В Інтернет-просторі кібербулінг приймає форму образливих текстових та MMS повідомлень, а також грубих записів у блозі або соціальних мережах. Для кібербулінгу часто використовуються електронні повідомлення і спеціально створені сайти з метою приниження людини. Основною особливістю кібербулінгу, як і будь-якої текстової віртуальної комунікації, є анонімність, при якій провокатор не бачить особи своєї жертви, не знає про її емоційні реакції, що не викликає почуття співпереживання. Анонімність дає відчуття дистанційованості відправнику від свого співрозмовника і не дозволяє спостерігати емоційну реакцію опонента на коментар. І, як результат, у агресора виникає відчуття повної безкарності [3, с. 55].

Вербальний прояв кібербулінгу є відображенням мовної агресії. В лінгвістиці виділяють три різновиди мовної агресії:

1) експлетивна – найбільш пряма, різка, імпульсивно-емоційна форма вербальної агресії (лайливі інвективи, мовні акти загрози, вердикти і категоричні вимоги і заклики);

2) маніпулятивна – більш раціонально-усвідомлена форма вербальної агресії, заснована на ідеологічних трансформаціях вихідного сенсу (інвективні ярлики, засоби дифамації);

3) імпліцитна агресія пов'язана з завуальованим виразом відповідного іллокутивного наміру (непрямі мовні акти, непрямі предикації, іронічні інвективи) [4, с. 221].

На основі досліджень М. Віллард, Р. Ковальські і колектива була створена наступна система різновидів і форм кібербулінгу [5, с. 1-2; 6, с. 13-20]:

- тролінг – найпопулярніша форма негативної поведінки в Інтернеті, яку можна визначити як зловмисне, часто пов'язане з порушенням етичних норм, втручання в мережеву комунікацію;

- флеймінг – різновид кібербулінгу, представлений грубими, вульгарними і

образливими засобами мови, за допомогою яких хуліган починає перепалку з жертвою. Флеймінг виражений в експлетивній і маніпулятивній формах;

- харасмент (домагання, нападки). Наполегливі повторювані образливі повідомлення незнайомих людей конкретної жертви, що викликають у неї тривогу, роздратування і стрес; цей різновид відображає експлетивний тип мовної агресії;

- очорнення (поширення чуток, наклеп). Умисне виставлення жертви в негативному світлі за допомогою публікації в мережі, що принижує, і неправдивої інформації про людину, його перекручених зображень;

- імперсонація (використання фіктивного імені, самозванство). Переслідувач, скориставшись вкраденим паролем, розсилає зі зламаного аккаунта жертви негативну або неадекватну інформацію до її знайомих;

- публічне розголошення особистої інформації про жертву в Інтернеті з метою образити або шантажувати; основні форми вираження цієї форми агресії – експлетивна і маніпулятивна;

- ексклюзія, ostracizm (соціальна ізоляція). Виключення з віртуального співтовариства або групи, відмова спілкуватися, видалення з «списка друзів». Знижує самооцінку жертви, може переживатися як соціальна смерть;

- кіберсталкінг (тривале домагання і переслідування). Використання засобів електронної комунікації для систематичного переслідування когонебудь. Супроводжується погрозами і домаганнями відповідно, являє собою експлетивний вид мовної агресії і може приймати форму вердикту;

- хеппіслеппінг – публікація в мережі відео фізичного насильства або хуліганського нападу. Використовується для посилення почуття приниження жертви переслідування;

- кіберсуїцид (узгоджені самогубства). Одна з новітніх інтернет-загроз, зафіксованих у різних країнах світу. Підлітки за допомогою соціальних мереж домовляються про спільне самогубство.

Розглянемо різницю між трьома найбільш поширеними різновидами кібербуллінгу (тролінг, флеймінг, кіберхарасмент).

Термін «тролінг» походить від англ. trolling, що означає ловлю риби на блешню. А той, хто здійснює тролінг, називається тролем, що створює асоціацію з ловцем на приманку.

Принципова відмінність тролінгу як агресивного типу мовної поведінки від реальної комунікації визначається наміром і характером спілкування. Унікальність ситуації інтернет-спілкування полягає в тому, що такі його особливості, як анонімність і рівний доступ всіх учасників до комунікативного простору, позбавляє агресивні мовні дії прагматичного сенсу. Мовна агресія в реальній комунікації майже завжди спрямована на вирішення конкретних комунікативно-прагматичних завдань, таких як отримання інформації, перехоплення комунікативної ініціативи, створення негативного іміджу співрозмовника та ін., а кінцева мета агресора – захоплення комунікативного простору і перетворення діалогу в монолог.

Однак в інтернет-комунікації домогтися мовного домінування і перетворити діалог в монолог неможливо. Тролінг тут має діаметрально протилежну мету – ініціювати або активізувати комунікативний процес. Якщо в реальності комунікації конфлікт є «побічним продуктом» агресивної мовної поведінки, то для троля – це стратегічна мета, що визначає ефективність мовної дії. Відповідно комунікативної невдачею тролінгу буде відсутність реакції на дані агресивні дії [7, с. 109-116].

Існує кілька прийомів тролінгу. Один з них відомий в риториці як «шокова» техніка і являє собою агресивну спростування спільної думки. При цьому обов'язкова умова такого тролінгу – різке розходження з оцінкою більшості учасників комунікації. Інша техніка – відомий риторичний прийом переходу на особистості. Зазвичай цей вислів, що містить різко негативну оцінку будь-кого з учасників комунікації.

Флеймінг / флейм – свого роду «словесна війна», метод спілкування, що супроводжується яскраво вираженою мовною агресією. Флейм (від англ. flame – вогонь, полум'я) – «суперечка заради суперечки». Флеймінг відбувається, як правило, у відкритому публічному просторі віртуальної

мережі (рідше в приватному листуванні) за допомогою публікації вульгарних звернень і зауважень, образливих коментарів; має властивість швидко переростати в емоційний обмін репліками. Іноді перетворюється в затяжний конфлікт. Подібна словесна війна нерідко вже не має відношення до первісної причини спору.

І тролінг, і флеймінг представляють собою форми реалізації мовної агресії, зумовлені специфікою інтернет-комунікації. Але різниця між ними в тому, що тролінг – найчастіше самостійна мовна дія, а флеймінг – це діалогічна або полілогічна взаємодія, тобто комунікативний акт або фрагмент комунікативного акту. В інтернет-дискурсі ці комунікативні явища співвідносяться один з одним як причина і наслідок, де тролінг – причина, флеймінг – наслідок, тобто флеймінг – це ефективний результат тролінгу, досягнення адресантом комунікативної мети [7, с. 109-116]. У якості своїх прийомів флейм використовує дружні глузування, невдалі і двозначні жарти, натяки і деякі полемічні прийоми (наприклад, шляхом доведення до абсурду правильно вираженої думки співрозмовника за допомогою підміни понять) і т.п.

Під кіберхарасментом (або кібердомаганням (-пригнобленням)) розуміють діяльність, що актуалізується у вигляді низки систематичних повідомлень з боку однієї або декількох осіб, що містять образи, погрози та/або вимоги, які здатні викликати стан фрустрації. Харасмент наближається до поняття флеймінгу за характером агресивної діяльності, але відрізняється певними характеристиками комунікантів. На відміну від флеймінгу, продуцент харасменту спрямовує агресію на конкретну людину, яка не вступає з ним у перепалку і не публікує повідомлень подібного агресивного характеру. Жертва кіберхарасменту обирає захисні стратегії, тоді як агресор зосереджується лише на нападі упродовж усього комунікативного процесу. Повідомлення зазвичай мають образливий, наполегливий та повторювальний характер і здатні, як вже зазначалося, викликати у жертви роздратування, тривогу та стрес [8, с. 180].

Агресивні дії продуцента харасменту є експліцитними, активними, емоційними, сильними та ворожими, про що свідчать засоби актуалізації даного агресивного впливу: емоційні риторичні запитання, експресивні та модальні, експресивні одиниці та експресивні ненормативні інвективи, що висвітлюють агресивний стан мовця, його інтенції, та підсилюють регулятивний вплив за рахунок власного (позаконтекстуального) прагматичного потенціалу.

Таким чином, в зазначених прикладах кіберагресії відображаються всі види мовної агресії. Найбільш частотними проявами є експлетивний і маніпулятивний типи агресії, які проявляються у вигляді мовного акту загрози і використання засобів дифамації. Головна мета кібербулінгу, таким чином, полягає у виведенні адресата з стабільного емоційного стану, отримання його відповідної реакції на повідомлення і втягування об'єкта впливу в комунікативну кібервійну.

Список використаних джерел

- 1.Новейший словарь иностранных слов и выражений. Минск: Современный литератор. 2005.
- 2.Online Etymology Dictionary. Електронний ресурс: <https://www.etymonline.com/search?q=bully>.
- 3.Черкассенко О. С. Кибербуллинг как способ проявления агрессии. Киев. Serenity-Group №10 (2) АРХИВАРИУС. 2016.
4. Шейгал Е.И. Вербальная агрессия в политическом дискурсе // Вопросы стилистики: Антропоцентрические исследования. Вып. 28. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та.1999.
- 5.Willard N. E. Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress. Champaign. 2007.
- 6.Kowalski R. M., Limber S. P., Agatston P. W. Cyberbullying: Bullying in the digital age. Chichester. 2011.
- 7.Воронцова Т.А. Троллинг и флейминг: речевая агрессия в интернеткоммуникации // Вестник Удмуртского университета. Серия:

История и филология. Ижевск. 2016.

8.Бочавер А. А. Кибербуллинг: травля в пространстве современных технологий / А. А. Бочавер, К. Д. Хломов // Психология. Журнал ВШЭ. 2014. №3.